

Irodalomtörténet és nemzetiség

1981. október 28-án került sor arra az irodalomtörténeti kerekasztal-megbeszélésre, amelyen irodalomtörténészek, kritikusok, szerkesztők, írók, újságírók, tanárok és diákok vettek részt az ország minden részéből. Az Irodalomtudományi és stilisztikai tanulmányok 1981 című Kriterion-kötetből kiinduló vita anyagát magnófelvétel alapján, illetve a felszólalók utólagosan stilizált-javított szövegével közöljük, a felszólalások sorrendjében. Néhány hozzászóló a vita során feltűnően rögtönözve vagy személyes élel fogalmazott, ez azonban nyomtatásra előkészített szövegükben már nem jelentkezik olyan szembetűnően. Időhiány miatt többen csak írásban adták be véleményüket, és vannak olyanok is, akik nem tudtak személyesen részt venni a Korunk kerekasztalán, de ugyancsak beküldték hozzászólásukat (ezeket összeállításunk végén közöljük).

A fölvetett kérdések nyilván nem zárhatók le egy ilyen megbeszélésen — nem is ez volt a célja a vitának, hanem hogy a további eszmecseréhez és irodalomtörténeti munkához teremtsen megfelelő légkört, alkalmas kereteket. A szerkesztőség éppen ezért nem tekinti lezártnak a vitát irodalomtörténetírásunk helyzetéről és feladatairól; várjuk munkatársaink, olvasóink további észrevételeit, alkotó javaslatait, melyek nem csupán a szakemberek, hanem a nagyobb közönség számára is létfontosságúak lehetnek.

Kántor Lajos • Az irodalomtörténet áramkörében

Irodalomtörténeti kerekasztal-beszélgetésünkhöz az alkalmat a Kriterion Könyvkiadó új sorozata, az *Irodalomtudományi és stilisztikai tanulmányok* első, 1981-es jelzetű kötete szolgáltatja. Látszólag tehát szűk szakmai kérdésekről lesz szó. Aki azonban valamennyire is ismeri irodalmunk történetét, tudhatja, hogy nálunk az irodalom — és az irodalomtörténet — szükségszerűen sokkal többet vállal magára a közönség, a nemzetiség gondjaiból, mint ott, ahol a történelem másképp alakult. Amikor tehát mi egy szaktanulmányokat felölelő kiadványról és annak kapcsán a romániai magyar irodalomtudomány helyzetéről, jelenéről és jövőjéről mondjuk el gondolatainkat, a most felnövő nemzedék tudatalakulását is szolgáljuk, az egészséges szellemi fejlődéshez az önbecsülés érveivel akarunk hozzájárulni. A „honnan jöttünk?” egyértelműen jelenvalóságunk tudatát kívánja erősíteni — semmilyen irányban sem zárva el a kapcsolódás életigenlő parancsát.

A Láng Gusztáv és Szabó Zoltán szerkesztésében megjelent *Irodalomtudományi és stilisztikai tanulmányok* önmagában véve is jó kiindulási alapot képez, ebben a tekintetben is. Ha csupán arra gondolunk, hogy milyen körülmények között kezdődött újra, hatvan évvel ezelőtt, az irodalomtörténettel való intézményes foglalkozás Kolozsvárt, amikor Kristóf Györgyöt kinevezték az egyetemre, a magyar tanszék professzorává, és végig gondoljuk intézményeink fejlődését a következő évtizedekben, sokféle következtetésre juthatunk, Nem érdekelten megjegyezni, hogy ebben a gyűjteményes kötetben jóval nagyobb a „diákok” — pontosabban a frissen végzettek — száma, mint az egyetemen tanítóké. A fiatal, a pályájukon most induló kutatók tekintélyes részarányának örvendhetünk; azt láthatjuk megvalósulni ebben a szerkesztői „káderepolitikában”, amit Jancsó Elemér mindig szorgalmazott: a legjobb államvizsgadolgozatok hozzáférhetővé tételét. Irányulás és minőség tekintetében persze — legalábbis a középmezőhöz tartozó (konzervatívabb?) irodalomtörténeti szemzőgéből — több így a vitatnivaló, de mégiscsak a jövő biztosításáról van szó.

Túllépve azonban e kötetben próbáljuk meg rendszeresebben szamba venni a romániai magyar irodalomtudományi időszerű problémáit. És kezdjük mindjárt a legfontosabbal: az intézményekkel. A helyzetet közvetlenül nem ismerő számára lehet csak vitatható, hogy nem az Akadémiával és nem az egyetem irodalomtörténeti tanszékével, hanem ezúttal is a Kriterionnal kell kezdenünk a sort. Nemzetiségi kiadványokkal, amely keretet teremtett az irodalomtudomány számára is. E mostani sorozatindítás minőségileg jelent újat, de már az eddigiekben számos olyan sorozata volt — van — a Kriterionnak, amelyek szervezik, mozgósítják az irodalomtörténeteket, az irodalomtörténeti hajlandóságú írókat, publicistákat, tanárokat — részben a filológiai munkára, nagyobb mértékben pedig az elemzésre és a szintézisre. Elsőként talán a *Romániai Magyar Írók* mennyiségileg imponáns kötetéről kell szólnunk (a sorozat egyébként még 1961-ben, a Kriterion jogelődjénél, az Irodalmi Kiadványoknál indult); versek, prózai és drámai művek, kritikai és publicisztikai gyűjtemények mellett itt indult meg a folyóirat-antológiák és intézményi levelezések közzététele is. Nem kevésbé jelentős a *Magyar Klasszikusok* sorozat, noha ezekben a kötetekben, ha lehet, még esetlegesebb az elő- és utószavak szerepe. Nagyjából ezt mondhatjuk a kortársi világirodalmat bemutató *Horizont*ról is. (A sorozatokra visszatérek még.)

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar tanszékének változatlanul rendkívüli a felelőssége, mindenekelőtt az utánpótlás biztosításában — és ebbe bele kell értenünk a doktorátus intézményét is. A didaktikai adottságokról, a kutatási lehetőségekről — a tanszék összetétele változásának a függvényében —, gondolom, fontos itt szólnunk, s ezt a tanszék jelen lévő tagjai bizonyára meg is teszik. Az akadémiai magyar irodalomtörténeti tevékenységről nehezebb érdemben szólni, hiszen egy-két kutató aligha tehet eleget a szakosított feladatoknak. Az Akadémia kiadásában évente kétszer megjelenő *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* viszont olyan reális keret, amelyet átgondoltabb szerkesztéssel hatékonyabbá lehetne tenni. Ehhez persze szükség volna a megszüntetett honoráriumok visszaállítására, s ami talán ennél is fontosabb: a folyóirat reális terjesztésére — ma ugyanis sem az újságárusnál, sem a könyvtárosi hálózatban nem szerezhető be a NyírK.

A művelődési és irodalmi folyóiratok, hetilapok — a *Korunk*, az *Igaz Szó*, az *Utunk* és *A Hét* — alkalomszerűen ad teret az irodalomtudományi munkáknak; főként egy-egy évfordulós szám vagy súlypont nemcsak közlési lehetőséget biztosít, hanem szervezi, ösztönzi is a kutatást (elsősorban XX. századi, illetve romániai magyar irodalmi tárgykörben). A szűkös laptér ennél többet nemigen tesz lehetővé a közeljövőben sem, legfeljebb a válogatás, az elbírálás lehet igényesebb.

Mikro-kutatóközpontokká válhatnának — elvben legalábbis — az irodalmi múzeumok, emlékházak. Sajnos, ezt ma sem a nagyszalontai Arany-, sem a nagyváradi Ady-múzeumról nem mondhatjuk el; a bukaresti irodalmi múzeum magyar munkatársai még a munka kezdetén állnak.

A magánkezdeményezések, az „egyszemélyes intézmények” sorából ki kell emelnünk a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* első kötetének sajtó alá rendezését — Balogh Edgár kitartó és áldozatos munkáját és rendkívüli szervezőkészségét, amellyel egyrészt összetartott (több mint egy évtizeden át!) egy lexikoni szerkesztő bizottságot, másrészt vidéken élő kutatók, újságírók, tanárok mozgósításával a romániai magyar irodalom múltjának feltárásáért, az adatok összegyűjtéséért sokat tett. (A „vidékiek” közlési gondjain keveset enyhíthetnek a napilapok, bár helytörténeti vonatkozásban regisztrálhattuk eredményeiket is.)

Tárgy- és témakörök, kutatási területek szerint közeledve irodalomtudományunkhoz, reálisan a romániai magyar irodalom kutatása kívánkozik az élre. A

kritikával érintkező vagy az esszészerű közelítések után ma már a valóban irodalomtudományi, irodalomtörténeti feldolgozás van napirenden. A *Romániai Magyar Írók* sorozat profilbővülése határozottan lendített az ilyen értelmű kutatómunkán, előtérbe került a sajtótörténet, a dokumentumközlés (és feltárás), ami nélkül elképzelhetetlen bármiféle szintézis. A legjelentősebb e tekintetben *A Helikon és az Erdélyi Szépművés Céh levelesládája* (Marosi Ildikó gondozásában), amely a Gaál Gábor-életműsorozatban kihozott *Levelekkel* együtt a két világháború közötti romániai magyar irodalom megismerésének nélkülözhetetlen segédkönyve.

A klasszikus és modern magyar irodalom tudományos megközelítésére a romániai magyar olvasónak és kutatónak a *Kritérium fehér könyvek, Téka és Magyar Klasszikusok* sorozata, valamint a Dacia gondozásában a *Tanulók Könyvtára* áll rendelkezésére. Különösen az első kettőben született számottevő eredmények. (A *fehér könyvek* kiadása az utóbbi években fájdalmasan lelassult.) A *Tanulók Könyvtára* nagy érdeme a tekintélyes példányszám; ezért sem mindegy, hogy az alapműveknek tekintett szépirodalmi szövegeket milyen irodalomtörténeti tanulmány és jegyzetanyag követi. Szintén a Dacia adja ki a *Kismonográfiákat* — váltakozó színvonalon. Elmélyült szakkritikával, a kiadónak nyújtott elvszerű tanácsadással, azt hiszem, sokat segíthetnének e szintén fontos sorozatunkon.

A világirodalom-kutatás, részben érthető módon, a legalkalomszerűbb, többnyire csak esszé jellegű megnyilatkozásokról beszélhetünk. Pedig akár a helyi, éppen kolozsvári hagyományokat, akár a potenciális lehetőségeket nézzük, a komparatistikának virágoznia kellene a romániai magyar irodalomtudományban. Valósággal érthetetlen, hogy az Akadémia ezért szinte semmit nem tesz. A magyar—román és magyar—német kapcsolatok, a művek összehasonlító vizsgálata terén elért eredmények jórészt intézményen kívüli zörgalomnak és kutatói elkötelezettségnek tudhatók be — ha az Engel Károly mellett e problémákkal rendszeresen foglalkozó Dávid Gyulára és a közülünk oly korán távozott kollégánkra, Ritoók Jánosra, a kiváló *Kettős tükör* szerzőjére gondolunk.

Végül pedig ne feledkezzünk meg az irodalomtudomány határterületeiről, mindenekelőtt a művelődéstörténetről, a ma annyira időszerű interdiszciplináris kutatásról, a komplex vizsgálatról. (Meggyőződésem ugyanis, hogy nem csupán az egyes műveket kell komplex elemzésnek alávetni, hanem egy-egy irodalomtörténeti, művelődéstörténeti korszakot is.) Talán nem sértek érzékenységeket, ha annak a meggyőződésnek adok hangot, hogy a művelődéstörténet ma még csak hagyományos formában műveltetik nálunk; mindenesetre egészen bizonyos, hogy a romániai magyar művelődés történetét (akár egy rövidebb szakaszt is) komplex módon még senki sem közelítette meg.

Az intézmények, a tárgy- és témakörök, kutatási területek után vessünk hát egy futó pillantást az irodalomtudományi szemléletre, módszerekre, közelítésmódra. Szóltunk a forráskiadások (újra)megindulásáról, ennek kapcsán meg kellene vizsgálni a hazai magyar filológia állását is (a régi erdélyi irodalom, a klasszikus magyar és a romániai magyar irodalom területén). A két világháború közötti folyóiratokból készített antológiákat mint az esedékes folyóirat-monográfiák előmunkálatát kellene felfognunk, s ennek szellemében értékelnünk, illetve bírálunk őket. Középiskolai és egyetemi tankönyveinket — elsősorban a romániai magyar irodalmat bemutatókat — szintén ilyen szempontból kellene megközelítenünk.

Az utóbbi évek irodalomtörténeti közleményeinek apropójából az értékek öszszemosásának két irányból is mutatkozó veszélyére érdemes felhívunk a figyelmet: az egyik a kireparált ideologikum, a másik a fantáziátlan, pozitivistá leírás oldaláról fenyeget. Érdemes volna továbbá vitatkoznunk a szubjektív irodalomtörténeti esszé előnyeiről és korlátairól csakúgy, mint a napjainkban divatos, ám nemegyszer éppen a művészi lényegyet, az érzelmi vonatkozásokat elfedő szemiotikai megközelítésről, annak egyoldalúan „racionális” alkalmazásáról. És a már említett komplex elemzésről — esetleg hiányának okairól.

Mint ahogy azzal is szembe kell néznünk végre, hogyan kapcsolódhatna be irodalomtudományunk tartósan a világ áramkörébe. A romániai magyar irodalomtörténész ugyanis nem szigetelődhet el sem a magyar irodalomtudomány egészétől, sem a román irodalomtörténetirástól. Az információs lehetőségek viszont ma még meglehetősen korlátozottak, mind a könyv- és folyóirat-anyagot tekintve, mind pedig a nemzetközi tudományos fórumokon, konferenciákon való részvétel vonatkozásában. Holott, meggyőződésem, kaphatnánk — de adhatnánk is valamit a tudományos világnak sajátos tapasztalataink ismertetésével, bizonyos esetekben nemzetközi közkinccsé tételével.

Ahogy eddig sem az eredmények leltárszerű felmutatására, nevek és címek sorolására törekedtem, befejezésül, ugyancsak vitatémaként, a perspektívákról: azt

hiszem, hasznos volna egyrészt a keretek szükségletek szerinti bővítését gondolkodunk át, másrészt viszont, a legközelebbi jövőre figyelve, a rendelkezésre álló intézmények jobb kihasználását s az intézményeken kívüli formák nyújtotta lehetőségeket vitatunk meg.

Cs. Gyimesi Éva • Irodalom, elmélet, történetiség

Nem szükségszerűen, hanem egy szerencsétlen véletlen folytán kerültem abba a helyzetbe, hogy az irodalomelméletéről kelljen beszélnem: az egyetemen ugyanis egyebek mellett két felévben ezt a tárgyat is előadom. De rögtön meg kell jegyez-nem, hogy ennek ellenére csak látszólag van több közöm hozzá, mint azoknak a jelenlevőknek, akik — szintén egyebek mellett — ezzel is foglalkoznak.

Hiszen az alap kutatás olyan területéről van szó, amely nemcsak egész embert követel, hanem a tájékozódás és alkotó munka intézményesen biztosított feltételeit is. Márpedig olyan helyeken, ahol a természettudományi vagy műszaki jellegű alap kutatás anyagi ellátottsága is korlátozott, másodrangúnak tekintik az ilyen, legkevésbé sem gyakorlati foglalatosságot. Az irodalomelmélet eredményes művelésének központjai világszerte az akadémiák és egyetemek mellett működő külön munkaközösségek, amelyeknek tagjait nem terheli semmilyen, e tárgytól idegen feladat, s ha tanítással vagy irodalomkritikával foglalkoznak is, azt nem az előbbi rovására teszik. Mert ezt a tevékenységet legkevésbé három világnyelv ismeretében és csakis egyetemes igénnyel lehet végezni. És ennek feltétele lenne mindezen kívül a nemzetközi kongresszusokon való részvételünk.

Nos, a nemrégiben egyetemünkhöz csatolt volt akadémiai intézet kis létszámú magyar részlegén sincs olyan kutató, aki kizárólag az irodalom elméletének eredményeivel próbálna lépést tartani, s hát akkor hol vagyunk még attól, hogy a különböző irányzatok szakosodott képviselőiről is beszélhessünk? Mert nem egyetlen elmélettel, hanem elméletekkel kellene számot vetnem, ha igazán hivatott lennék, hogy erről tartsak tájékoztatót. S most mondanék valami meglepőt is: egy minden szempontból ellátott, jó hírű külföldi intézet irodalomelméleti munkaközösségének tagja mesélte, hogy az elméleti kézikönyv megírásának feladatát most hártították el testületileg, mert, úgy mond, túlságosan kockázatos feladat lenne. Ehelyett mindegyikük tovább halad a maga pázmáján, hogy a teóriáknak legalább egyik típusában tudjon valami eredményt fölmutatni. Hát hogyan lenne akkor még kockázatosabb, ha most tisztán irodalomelméleti áttekintésre vállalkoznék, holott csupán a tanárképzésnek alárendelt tárgyként művelem? Nemrégiben beszéltam ugyan egy szövegelméleti tanulmányokat tartalmazó közös kötetbe, de ennek érdeklődő és értő olvasói — szerkesztőnk szkeptikus jóslata szerint — aligha lesznek tiznél többen.

Egymásnak írának tehát itt néhányan, ha ebben a tudományágban az alap kutatások színvonalán elmélyedhetnek. Természetes, hogy ehelyett inkább írunk kritikai esszét vagy napi kritikát, amelyben alkalmazzuk a sok közül magunkévá tett egyik elméletet, vagy irodalomtörténetünk elvi-módszertani alapjainak tisztázására fordulunk hozzá. És ez, legalább számomra, szükségszerű, hiszen az irodalomelmélet — azon kívül, hogy megalapozza a döntést: mi és mikor tekinthető irodalmi szövegnek — a kritika és az irodalomtörténet metatudománya: ez oldja meg a fogalomalkotás és a módszerek legáltalánosabb kérdéseit.

Vitaindítóm teljes szövege mindkét kutatási terület elméleti alapjait foglalkozik, de idő hiányában és a célatörőbb beszélgetés érdekében csupán jelzem, hogy az irodalomkritikával kapcsolatban miről lett volna szó: 1. a kritikákban érvényesülő irodalomfelfogások ismeretelméleti hátterei; 2. a szöveg-fogalmak típusai s a nekik megfelelő rendszerek; 3. az elemzés módszertani problémái; 4. a kritikai pluralizmus kérdése. Ezek az elemzési szempontok módot adtak annak kimutatására, hogy 1. az irodalmunkban érvényesülő különböző kritikai rendszerek hivatkozási alapjai többnyire rejtve maradnak (nem tárják fel előfeltevéseiket, forrásait); 2. nyelvezetük nem kellőképpen kidolgozott (nem felel meg az interszubjektivitás tudományelméleti ismérveinek); 3. ezzel összefügg a módszertani tisztázatlanság; 4. következőképpen a pluralizmus nem teljes érvényű, mert az előbbi hiányosságok akadályozzák nemcsak a rendszerek közötti dialógust, hanem az egyes rendszerek hatékony működését is.

A kritikának ezek a problémái pedig szorosan összefüggenek a másik terület, az irodalomtörténet elvi kérdéseivel, mindenekelött az értékelés problémáival (és ezért tartottam szükségesnek, akár vázlatosan is, kitérni most a kritika elméleti

alapjaira). Abban az összefüggésrendszerben ugyanis, amely nálunk az olvasók értékorientációját az irodalommal szemben egyoldalúvá torzítja (olyan elvárásokkal terheli, melyeket más intézményeknek kellene betölteniük), talán érdemes nagyobb erőfeszítéseket tenni a különböző kritikai rendszerek egészséges kibontakozásáért, egyensúlyának fenntartásáért. Hiszen az egymást kiegészítő szempontok mai kidolgozottságán is múlik a művek irodalomtörténeti sorsa.

A történeti vonatkozásokat háttérbe szorító műközpontú irányzatok egyeduralmát világszerte megdöntötték már a szemiotikai vagy szociológiai iskolák programjai és eredményei, sőt a német befogadásesztétika jóvoltából az irodalomtörténetírás forradalmáról beszélnek. Ennek a szemléletváltásnak a hatása kitűnik azokból az előmunkálatokból is, amelyek a magyar irodalomtörténetet hetedik kötetének (1945—1975) elvi-módszertani alapjait kívánják tisztázni. Egy olyan romániai magyar irodalomtörténet megírásának küszöbén, amelynek elkerülhetetlenül újszerű voltát már a napjainkban megjelenő előtanulmányok is jelzik, talán ideje feltenni magunknak azokat az elméleti-módszertani kérdéseket, amelyeknek megvitatása nélkül ebben a tárgyban ma már nem születhetik valóban korszerű tudományos szintézis.* Egy ilyen vállalkozás előtt és közben körvonalazni kell az irodalom néhány lényegi összetevőjét. És mivel ezek a tényezők egyetemesek, s így a mai magyar irodalomtörténetírásban elfogadottak, megegyezhetünk a különben Roland Barthes-ra hivatkozó Beládi Miklóssal abban, hogy az irodalom „mint intézmény és mint mű jelenik meg előttünk”. Ez a meghatározás azonban mindkét összetevőjét tekintve kiegészítésre, illetve árnyalásra szorul.

Mindenekelőtt a következő kiegészítést javaslom: az irodalom *intézményesült közlésrendszer*. Ezt a kiegészítést indokolja többek között Hankiss Elemér felfogása is, miszerint az irodalom a társadalmi életből szerzett yers információkat átalakító és intenzív hatású, magasrendűen szervezett információkat kibocsátó intézmény, s mint ilyen, a társadalommal aktív kölcsönhatásban, történelmileg változó „nyílt rendszer”. Ezért nem statikusan, hanem dinamikusán kell felfogni: a benne működő anyagi-technikai feltételektől azokig a szellemi (szerzői, szerkesztői, kritikai stb.) tevékenységekig, amelyeknek társadalmi funkciója az irodalmat mint közlésrendszert fenntartani.

A következő kiegészítés a meghatározás második tényezőjére vonatkozik. Az irodalom nemcsak mint mű vagy művek összessége, hanem mint egymással és az irodalom egészével bonyolult kölcsönhatásban álló *művek rendszere* jelenik meg előttünk. Tehát nemcsak egymásutániség és egymásmelletiség, hanem valami bensős, rendszereszerű összefüggés is jellemzi, ami például abból adódik, hogy mindegyikük eleve magában hordja az irodalom egy-egy alrendszerébe (pl. műfajába, stílusirányzatába stb.) való besorolásnak a lehetőségét. Ha tisztán elméletileg, tehát értéktelenesen nézzük, az irodalom fogalmának ez az aspektusa olyan egyedi nyelvi képződmények rendszerét jelenti, amelyek irodalminak minősülnek strukturális vagy egyéb konvenciók alapján. Ezek a művek továbbá, esztétikai értéküktől függetlenül, betöltik azt a kommunikatív funkciót, amely az irodalom egészére mint közlésrendszerre jellemző: sajátos információkat közvetítenek a társadalomnak magáról a történelmileg adott, társadalmi létről, helyzetekről, emberi sorsról. Ilyen értelemben az irodalom — ebben egyetérthetünk Hankiss Elemérrel — fontos *jelzőrendszer* a társadalomnak.

Az irodalomtörténész azonban nem mondhat le valamilyen esztétikai értékrendszer alkalmazásáról. De ha eleve értékszemlélettel is élne, úgy szűkítené az irodalom fogalmát, mint Hankiss, aki szerint: „Az irodalom tényleges, primer funkciója az [...], hogy az *adott valóságot*, minden emberi helyzetet, lehetőséget, sorsot érzékletesen, élményszerűen, lényegi törvényszerűségeit s egész mozgásrendszerét megvilágítva, s mindezen túl még az [...] alapvető értékhez: az *emberi teljességhez viszonyítva ábrázolja*.” Ilyen alapon azonban a konvencionálisan, strukturálisan és jelentéshordozóként irodalomhoz sorolt művek nagy részét kirekesztenék az irodalom történetéből...

Megpróbálom elemezni, hogy — az irodalom sokkal tágabb fogalmát elismerve — milyen lehetősége van mégis az értékelő szempontok érvényesítésének az irodalomtörténetben. Ehhez viszont az egyedi művek hatásának elméleti kérdéseit kell fölvetni. Ha elfogadjuk azt, hogy az irodalmi mű sajátosan strukturált nyelvi képződmény, amely jelentés- és érteklehetőségek hordozója, akkor a befogóra tett hatásának három szintjét különíthetjük el (figyelembe véve a sorrendet, ahogyan az olvasó ezt érzékeli): esztétikai élményt, jelentést létrehozó és morfológiai

* Cs. Gyimesi Éva kérdésfeltevésének tanulmány jellegű kifejtése (Irodalomtörténetírásunk elméleti kérdései) megjelent A Hét 1981. 47. és 48. számában, ezért itt csak a főbb gondolatokat közöljük, melyekhez a vita résztvevői hozzászóltak. (A szerk.)

hatást (a morfológiai hatás pl. a mű kompozíciós értékeinek, „jól megcsinált“ voltának érzékelése).

Nos, ha érvényesíteni lehetne a német befogadásesztétika egyik alapelvét, miszerint az irodalom története: a befogadások, a művek „olvasatainak“ története, és fel lehetne mérni, hogy adott korszakban milyen befogadási modellek jellemzők az olvasók különböző rétegei, csoportjai szerint, interszubjektív érvénnyel lehetne talán eldönteni, hogy melyek azok a művek, amelyeknek esztétikai hatása a legnagyobb volt. De talán ez sem igazítana el, hiszen az olvasók különböző rétegeinek az esztétikai élmény mást és mást jelent, és végső soron mindig valamilyen értékelvást érvényesítő kritikai rendszer döntötte el, hogy a mű esztétikailag értékes-e.

Viszont nagyon is valószínűnek látszik, hogy az irodalminak minősített művek közül nem képviseli mindegyik a hatások mindhárom lehetőségét. Azaz: hogy a megfelelő struktúra- és jelentéshordozó szövegben például nincsenek esztétikai értéklehetőségek. A művek egy részét az olvasók jelentéshordozóként és morfológikusként konkretizálják, anélkül, hogy esztétikai hatást érzékelnének (vagy nem tudják meglátni morfológiai tulajdonságait sem). A problémát bonyolítja az, hogy az esztétikai értéklehetőségeket hordozó művek sem váltanak ki mindig esztétikai hatást, és így a befogadás sokszor a jelentés értelmezésére, vagyis ismeretszerzésre szűkül le. Az irodalomtörténész akkor éri el célját, ha sikerül megfelelő érvekkel megláttatnia azt a többletet, amelyet az esztétikailag értékes művek képviselnek a pusztán jelentéslehetőségeket hordozó művekkel szemben. Azonban esztétikai hatást kiváltó erővel vagy anélkül is: a mű betölti azt a funkciót, amiért az irodalom mint intézményesült közlésrendszer részének tekintjük: információkat közvetít a társadalomról a társadalomnak.

Az irodalomnak ezt az aspektusát az irodalomtörténész már csak azért sem hanyagolhatja el, mert ebben érvényesül legbonyolultabban a történetiség. Ugyanakkor értékvonatkozása is van, amennyiben a nemzet szempontjából az irodalom a nemzedékről nemzedékre hagyományozott és a változó történelmi létben megőrzött önazonosság tudata. Nem szükséges talán újra kifejezmem azt a meggyőződésemet, hogy a mi sajátos körülményeink között ennek az értékvonatkozásnak milyen nagy jelentősége van. De felül kellene vizsgálnunk az irodalomnak azt a — helyzetünkkel magyarázott — pragmatikus fogalmát, amelynek jegyében egyesek — minden esztétikai elvárást felfüggesztve — a műnek elsősorban ideológiai vagy közéleti tevékenységet helyettesítő, nép- és nyelvművelési hiányosságokat pótló funkciókat tulajdonítanak, és ezt különböző helyi érdekű taktikai megfontolásokból koncepcióként szentesítik. Hogy a műveknek vannak ilyen, társadalmilag valóban „hasznos“ funkciói is, nem tagadható, de elsősorban mégis esztétikai és irodalmi értéknek kell megmértenük.

A mi megírandó irodalomtörténetünknek is értékelő szempontokat kellene tehát érvényesítenie. Ha az eltelt hat évtized irodalmi életében jól kidolgozott kritikai rendszerek működtek volna, amelyek a különböző esztétikai értékelmények tartalmát interszubjektíven közvetítenék, ezek a befogadásmoდეllek alapul szolgálhatnának ahhoz, hogy az életművek és művek értékrendjét ne csupán mai olvasataink alapján állítsuk fel. A romániai magyar kritikairódalom történetét még nem dolgozta fel senki, de ismereteim szerint irodalomkritikánk — nagyon kevés kivétellel — már kezdetől fogva pragmatikus irodalomfogalommal élt. Persze, ennek ellenére vannak művek, amelyeket az olvasók nemzedékei, a kritikák, egész irodalmi köztudatunk esztétikai értékeként szentesített. Ha viszont kidolgozottabb értékrendszerek maradtak volna ránk, a mai irodalomtörténész akkor sem tudna mentesülni azoktól a társadalmi összefüggésektől és szubjektív befogadói tényezőktől, amelyek érték szemléletét és értelmezését befolyásolják. Ezért nehezen tudom elképzelni, hogy a mi irodalomtörténésznünk a pártatlan megfigyelő és ne az elkötelezett résztvevő szerepét vállalná, ha az elmúlt hatvan év irodalmát kellene értelmeznie.

Az elkötelezettség nem jelentheti viszont azt, hogy esztétikailag minden egyformán érték, ami itt irodalomnak neveztetik. Ez inkább nagyfokú elfogultság lenne, s mert amúgy is hajlamosak egyesek mindenki hiúságára kacsintó, értékeket kiegyenlítő névsorolvasásra, könnyen megtörténhetik, hogy erről a hat évtizedről valaki megírja a magunk hatkötetes „spenót“-ját. Vállalni kellene inkább a kockázatát egy olyan esztétikai koncepció érvényesítésének, amely a romániai magyar irodalomnak az egyetemes és összmagyar irodalom értékeihez mérhető alkotásait érdemlegesen értelmezni tudja, és képes kiemelni a tisztas vagy azon aluli művek tengeréből. Irodalomtörténetünk tehát elsősorban a magunk esztétikailag értékes hozományát adja az összmagyar irodalomnak, és „erdélyisége“ (minden -sége, -sága) csak annyiban lehet különös ajándék, amennyiben értékes irodalom.

Kántor Lajos problémafelvető és a romániai magyar irodalomtörténetírás minden lényeges kérdésére kitérő bevezetője és Cs. Gyimesi Éva elméleti kérdéseket taglaló előadása után felszólalásomat rövid visszatekintéssel szeretném kezdeni. A mai megbeszélésünknek alkalmat adó gyűjteményes kötet nem tekinthető irodalomtörténetírásunk első seregszemléjének. Több mint négy évtizeddel ezelőtt hat, akkor pályája kezdetén álló fiatal bölcész (Jancsó Elemér, Nagy Géza, Pellion Ervin, Reischel Artúr, Sántha Alajos és Szabó T. Attila) szerkesztésében az eredeti tervek szerint kétvétenként megjelenő évkönyvsorozatot indult. A *Magyar Irodalomtörténet* első, 331 lapnyi kötete meg is jelent 1939-ben. Mivel a kötetnek mind a 23 munkatársa az akkor éppen 60 éves Kristóf Györgynek, a kolozsvári román egyetem egyetlen magyar szakos professzorának tanítványa volt, a szerkesztők a kiadványt emlékkönyvként neki dedikálták. Az akkori kritika egy új nemzedék bemutatkozásaként fogadta a kötetet, de irodalomtörténészeink felkészültségét, főleg elméleti és módszertani hozzáállását — néhány tanulmány kivételével — nem találta a kor színvonalán állónak. Aránylag kedvezőbb fogadtatásban részesült a kötetbe felvett négy nyelvészeti dolgozat.

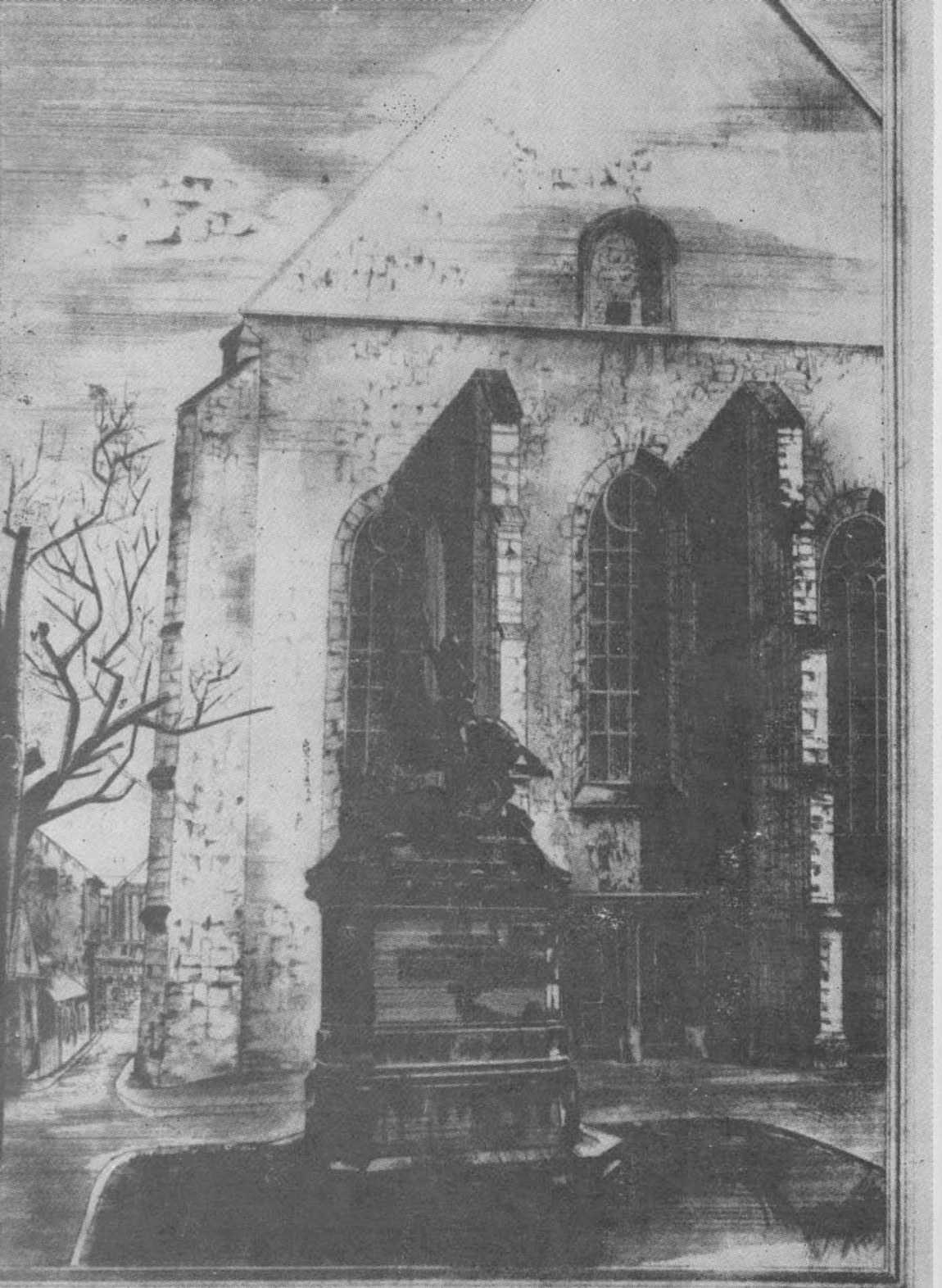
Két év múlva, 1941 tavaszán a most már négytagúra szűkült szerkesztőség (Kristóf György, Jancsó Elemér, Makkai László, Reischel Artúr) nyomtatott felhívást tett közzé a *Magyar Irodalomtörténet* második kötetének megjelenetésére, s egyben közölték a kötet részletes tervét, mely szerint a régi erdélyi irodalom és a kisebbségi erdélyi irodalom körébe vágó írásokon kívül elméleti, módszertani és összehasonlító irodalomtörténeti dolgozatok közlését tervezték (vö. *Utunk*, 1981. 23.). Feltehetően a kutatómunkának nem kedvező háborús viszonyok és az irodalomtörténészek kis száma hiúsította meg az igényes terv kivitelezését.

Most, negyven évvel később, ismét alkalom adódik — a jelenlegi kötet alapján — a számbavételre. Ezúttal az irodalomtörténészek a stilsztika művelőivel együtt jelentkeztek, összesen tizennégyen a 277 lapos kiadványban. A dolgozatok elméleti és módszertani vonatkozásairól már szó esett, s a további felszólalók és a sajtóbeli kritikák is elsősorban erre fognak összpontosítani. A korszerű módszerek alkalmazása valóban sarkalatos pontja mai irodalomtörténetírásunknak. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül kutatóinknak az irodalomtudomány egyes ágain belüli megoszlását sem. Ha a jelenlegi kötetből indulunk ki, a következő összképet kapjuk: a tizennégy munkatárs közül mindössze egyetlenegy tanulmánya vonatkozik a XX. század irodalmát megelőző korszakra, ez a Rohonyi Zoltáné, aki évek óta irodalomtörténetünk egy aránylag kis, de annál problematikusabb fejezetére szűkítette kutatási körét, s már több idevágó értékes dolgozatot közölt. Még Mitruly Miklós tanulmányának vannak XIX. századi vonatkozásai. Tehát aránytalan irodalomtörténészeink érdeklődési körének megoszlása.

Az 1960-as évek közepén, második felében a kolozsvári egyetem tanszékein minden korszaknak, tantárgynak megvolt a maga hivatott előadója. A folklórt Mitruly Miklós, a régi irodalmat Szigeti József, a felvilágosodás irodalmát Jancsó Elemér, a XIX. századét Antal Árpád és a később melléje felzárkózó Kozma Dezső, a XX. századét pedig Láng Gusztáv adta elő és kutatta. A romániai magyar irodalmat a legutóbbi időkig Sóni Pál művelte és tanította, foglalta elsőként össze tankönyvbe. Az irodalomelméletet és -esztétikát Csehi Gyula, a sajtótörténetet és publicisztikát Balogh Edgár adta elő, s mellettük tanársegédek és lektorok is dolgoztak. A nyugdíjaztatások és a halálesetek miatt ez az egészségesnek mondható helyzet pár év alatt megbomlott, úgyhogy jelenleg minden irodalomtörténeti és -elméleti tárgyat összesen hatan adnak elő és szeminarizálnak, egy-egy tanszemélyzeti tagnak több tárggyal, fejezettel is kell foglalkoznia. Így tehát gazdátlan maradt a régi magyar irodalom éppúgy, mint az irodalomesztétika. Annál szomorúbb az, hogy e tárgyaknak az egyetemen kívül sincs fiatal vagy középkorú szakértője. Tudtommal egyetlen magyar doktorandusz sem készít XIX. századnál régebbi kor irodalmából vagy esztétikából disszertációt. De erről Szigeti József professzor, egyetlen magyar irodalmi doktorátus-irányítónk beszélhetne bővebben. A XIX. század irodalmát is aránylag kevesen kutatják. Pedig mind a XIX., mind az azt megelőző századok erdélyi irodalmát elsősorban az itt élő szakemberek kellene hogy vizsgálják, túllépve az évfordulós megemlékezések, előszók keretein. Meggyőződésem, hogy levéltáraink még számos olyan adatot, dokumentumot tartalmaznak, amelyek felkutatása, értelmezése, beemelése az ősszmagyar irodalom körforgásába egész életet igénylő feladat. Mindemellett — sajátos helyzetünkől adódóan — továbbra is az immár hatvanéves romániai magyar irodalom kutatására kell elsősorban összpontosítanunk.

BALOGH PÉTER: BOCSKAI

Aranyosi György *1874* *Aranyosi György*

ARANYOSI GYÖRGY: FARKAS UTCA

A másik, egyre elhanyagoltabb területe irodalomtudományunknak az összehasonlító és világirodalom. Az 1960-as évek közepén még minden filológus hallgató három éven át tanulta az egész világirodalom történetét, s ez nagyban hozzásegítette saját szakja irodalmának jobb megértéséhez, betájolásához. Ma ezt a tárgyat szinte teljesen kiiktatták. Egyetlen klasszika-filológusunk van az igen termékeny, de az idősebb korosztályhoz tartozó Szabó György professzor személyében, nyomába senki sem lép. Tehetséges, a német-, illetve szász—magyar művelődési kapcsolatokat kutató germanistánkat, Ritoók Jánost korán elvesztettük. Az angol és a francia irodalommal is csak alkalmilag foglalkozik egyik—másik irodalmárunk, többnyire évfordulós írások, rövid utószavak szintjén. Csak a *Téka* sorozat és a *Tanulók Könyvtárának* két antológiája (angol költők, francia költők) nyújtott valamelyes kitekintést az utóbbi években a világirodalomra. Pedig szükségünk volna olyan kutatókra, akik a német és a francia irodalom (irányzatainak, kiemelkedő egyéniségeinek) hatását vizsgálják a korabeli erdélyi szellemi életben, sőt bizonyos korszakokban az angol, orosz és olasz irodalom is érezte hatását Erdélyben. Hasonlóképp a keleti népek irodalmával foglalkozó szakembereink sincsenek.

Összegezve: nálunk az irodalomtudományi kutatás nagyrészt a könyvkiadás szükségleteinek függvényében alakul. Kivéve néhány — meglehetősen kis számú — egyéni tervek és ambíciók szerint dolgozó irodalomtörténészt, még a doktorándusok is „kapós” témákat keresnek, amelyek publikálási lehetősége többnyire biztosított. Hiányzik egy összefogó fórum, legyen az egyetemi tanszék, kutatóintézet, egy-két szaktekintély, aki tudatosan ráirányítsa a figyelmet az elhanyagolt szakterületekre. A hiány már most is érezhető, ha nem történik változás éveken belül, a kiesés egyre nehezebben lesz pótolható, önmagunkat fosztjuk meg a visszatekintés és kitekintés lehetőségeitől.

Rohonyi Zoltán • Értékszelektív viszonyulás, elvárás-horizont

A két vitaindító érzésem szerint egyfelől túl sok nyitást tartalmazott (Kántor Lajos) — ha minden intézmény-vonatkozást és minden általa fölvetett megoldatlan kérdést érdemben akarnánk tárgyalni, akkor bizvást egy hétig itt ülnék —, másfelől a Cs. Gyimesi Éva igen magvas elméleti gondolatmenete, nem tudom, a résztvevők egy része számára nem volt-e túlzottan hosszú és talán túl szakszerű. Persze furcsán hangzanék, ha a szakszerűséggel éppen mi állanánk szemben, tekintve, hogy az első dolog, amit szóba hoznék, Kántor Lajos gondolatmenetéből származik: mit tehetnek könyvkiadóink, időszaki sajtónk az irodalomtörténet, irodalomelmélet, általában véve a szak jellegű publikációk terén? Aláhúznám, hogy alapvetően mi vagyunk a ludasok abban, hogy főleg a Kriteriontól, de a Daciától is nyújtott lehetőséget nem használjuk ki, ígéreteink — magamat is beleértve — fenntartanak esetleges kiadói íveket, de az ígéreteket követően nem futnak be a kézirataink. Ugyanakkor azonban van egy olyan sajnálatos tény, amelyet örvendetesen ellensúlyoz Gyimesi Évának az elméleti szigorúsága, az ugyanis, hogy — azt hiszem — jelen pillanatban ez az egyetlen fórum az országban, leszámítva természetesen a negyedéves speciális kollégiumot az egyetemen, ahol egyáltalában ilyen elméleti szinten beszélni lehet. Tudniillik a sajtó a túlzott szakszerűség ismérve alapján elutasítja az effajta gondolatfeltevéseket — noha például *A Hét* nyugodt lélekkel közöl erősen szakszerű genetikai cikkeket. Az irodalomelméletileg szakszerű cikkekkal szemben viszont averziót mutat: vagy meghúzza, vagy visszautasítja. Az *Igaz Szó* vonatkozásait kevéssé ismerem. Van tehát egy ilyen mozzanat, amelyet itt, gondolom, legalább a nyilvánosság kedvéért, érdemes szóba hoznunk.

A második dolog, amelyik ehhez kapcsolódik: miért éppen az állam által az egyetemen fizetéssel fenntartott szakkaderek kell hogy mulasztásaikról beszéljenek? Sejtem, hogy mások is szóba hozzák ezt a kérdést, ezért elébe futok annyi, hogy e kérdés érdemben tárgyalása, anélkül, hogy a főiskolai normarendszert alaposan ismernék, teljesen fölösleges. Tehát ha valaki ezt véletlenül szóba akarja hozni, akkor a főiskolai normarendszer pillanatnyi állapotára és az utóbbi 10 év állapotára alapozzon, és abból vonjon le konklúziókat. Tudniillik jelenleg négyen-ötven négy-öt tantárgyat tanítunk lényegében felsőiskolai, felsőoktatási alkalmazottságunk pillanatától kezdődően, érthetően a szakszerűség meghatározott szintjén maradván. Persze, ez nem azt jelenti, hogy Gaal Györgynek a túlértékelő szavaival sok vonatkozásban nem értenék egyet, de nem hiszem, hogy szükség van arra, hogy itt most számba vegye: ki mit, hogyan s miképpen fog, tud és esetleg tudott csinálni.

Az érdembeni probléma, amelyet szóba hoznék, inkább kapcsolódik azonban Gyimesi Eva szavaihoz, mint az előzményekhez, konkrétan ahhoz a paradoxális tényhez, hogy itt végül is egy olyan kötet hoz össze bennünket, amely az *Irodalomtudományi és stilisztikai tanulmányok* címet viseli, amelyben azonban szoros értelemben vett irodalomtörténeti tanulmány alig kettő van, java része vagy interdiszciplináris, vagy egészében stilisztikai természetű. Ez föl kell hogy vesse valamennyiünk számára az irodalomtudomány és az irodalomtörténet viszonyát, noha a vonatkozás elméleti oldalait Gyimesi Éva erősen kifutotta. Én itt csak azt húzom alá, hogy még mindig él — szakkörökben főleg — az a tévhit, hogy az irodalomtörténet az igazi irodalomtudomány, bár ezt a tévhitet lényegében a XX. század elejétől messze meghaladta minden valamirevaló európai irodalomtudomány, tekintve, hogy a XIX. századi historikus szemlélet és az erre alapozott irodalomtörténet éppenséggel bebizonyította a maga képtelenségét (a pozitivistikus adathalmaz és egyebek vonatkozásában), s ezért szükségszerű volt az áttérés egy műközpontú szemléletre, amely felől a mai visszatérés a recepcióesztétikával, hermeneutikával és egyebekkel valóban megint csak az egymásra következő fázisokban a tagadás tagadását érvényesítő törvényszerűségnek a megvalósulása. Aláhúznám tehát azt, hogy az irodalomtörténész büszkeségének a csapdája — lett legyen akár magamról is szó — gyakorlatilag a történeti, vagyis lexikális ismeretek túlsúlyba helyezésén, értéktúlhajtásos értelmezésén alapszik, függetlenül attól, hogy miképpen válnak ezek a tények reális értelmezési lehetőségünk alapjaivá, illetőleg hogy megvan-e a szubjektív és objektív képességünk a szó nemes értelmében az értelmezés végrehajtására. Ezek az ismeretek ugyanis, amelyekre a hagyományos irodalomtörténet — lásd a pozitívizmus — alapoz, nem egyebek, mint művelődéstörténeti jellegű ismeretek, és itt talán nem árt egy ugyan régi, de mai napig is érvényét nem veszített állásfoglalás kapcsán Benedetto Croce-ra hivatkoznom, aki határozottan különítette el a poeziát a non-poeziától. A poeziának nincs története, mondja, tehát az állandó értékeknek a foglatat jelenti, a non-poezia viszont a művelődéstörténet tárgya. Nem akarok éles cezurát húzni, de ennek módszertani követelményeit és az ebből fakadó ismérveket azért érdemes volna a gyakorlatban alkalmazni.

Nem tudnék másra következtetni e téren, mint hogy az irodalomtörténeti búvárkodás — életrajzi, műfaji, általában külső vonatkoztatási rendszer szempontjából — interpretáció nélkül lényegében kimeríti a pozitívizmus egykori és két háború közötti ismérveit. Ebből pedig fakadhat egy olyan értékítélet, amely a szó nemes értelmében vett irodalomtörténeteket általában sújthatja szerkesztőségekben és azokon kívül. Az interpretáció tanát azonban — és itt kezdődnek, amiben Gyimesi Éva szavaihoz kapcsolódnék — nyilvánvalóan a stilisztika és poétika, illetve az értékorientációs metodológiák nyújtják. Ilyen metodológiák azonban egy szakszerűen kiművelt metanyelv nélkül nyilván elképzelhetetlenek. Meg kell mondanom, és itt Gaal Györgyhez is kapcsolódnék, hogy éppen ezen a téren fogyatékos az egész hazai irodalomtörténeti kutatásunk, beleértve a két háború közötti szakaszt is. Ha eltekintünk a nagy nevűek búvárlététől és attól, hogy esetleges személyi viszonyok fűzhettek egyikünket-másikunkat emberekhez, el kell mondanunk, hogy sem Kristóf, sem György Lajos, sem Jancsó Elemér nem jeleskedtek az interpretáció vonatkozásában. Tehát kiváló adatgyűjtőkként, külső vonatkoztatási rendszereket bedolgozókként jelentős helyet vívtak ki a kultúrában, az interpretáció vonatkozásában azonban nem érték el a korabeli magyar és nemzetközi tudományosságna a szintjét. Ilyen vonatkozásban tehát rengeteg törleszteni való van, és azt hiszem, hogy itt kellene komolyan vennünk stilisztikus és poétikával foglalkozó kollégáink módszertani indítékait, amelyek nélkül az irodalomtörténész sem oldhatja meg a maga interpretatív feladatait korszerű szinten. Az interpretáció azonban — minden valamirevaló szakember ezt nagyon jól tudja — diakronikus és szinkronikus perspektíváknak a bevonását követeli meg. A diakronia vonatkozásában már a pozitívizmus kidolgozta a forrásismeret, a forrásinterpretáció, illetőleg a forrásinterpretációhoz szükséges szubjektív készségnek, a következtetési készségnek az elméletét és gyakorlatát. Ebben a vonatkozásban két végletet mint a mai napig is meglévő végletet azonban alá kell húznom. Az egyik a pozitívizmus örökségeként a művet valamiképpen egyenlőnek tekintti forrásai összességével, hogyha ezt az értékítéletet nem is fogalmazza meg, a másik pedig, egy kicsit egyfajta értéktúlhajtásos helyi szemléletet képviselve, a források valaminő átrendezéséből eleve a mű eredetiségének házi értékére következtet. Azt hiszem, egyetérthetünk talán abban, hogy az igazi diakronikus szemlélet egy olyan dialektikára támaszkodik tulajdonképpen, amely nem feledkezik meg sem a külső vonatkoztatási rendszerekről, sem a forrásismeretről, sem e valóságra utaló, vagyis referenciális funkció tényéről, sem a biográfiai tényről, ha akarjuk, ám mindezt

arra használja föl, hogy megalapozza az értéktételeket, az adott kultúrában akkor éppen fontos funkciók szükségletei szerint. Ez azonban nem jelentheti, nyilván, a helyi jelenségek túlhajtott értelmezését. Ugyanakkor tisztázni kell a lokális, nekünk szóló és az univerzális funkció sajátos dialektikáját egy adott korszakban, például olyan vonatkozásban (gondolatmenetem az összmagyar irodalmi kutatásokra alapszik nyilván, nem a hazaira elsősorban), hogy x forrás beépítése valamelyik irodalmi műbe, irodalmi jelenségsorba nem jelenti szükségképpen az y eredmény szükségzerű bekövetkeztét. Pusztán abból a megfontolásból, hogy x forrás egy más kultúrában y eredményt hozott. Az irodalomtörténészek nagyon jól tudják, hogy milyen súlyos kérdést jelent ez a nemzetközi értékelésekben. Hogy csak egy — mindenki számára közérthető — példát mondjak, teszem azt, a XIX. század elején, aki Herdert olvasta és követte, azt a szakirodalom preromantikusnak minősíti, ha ugyanezt viszont elmondanám Arany Jánosról, aki balladaelméletét Herder alapján dolgozta ki, vagyis preromantikusként minősíteném, akkor ország-világ joggal kacagna rajtam. Az x forrás nem szül y eredményt más kulturális funkció függvényében. Mi tehát — legalábbis benyomásom szerint — a biztosságot út? Elsődlegesen a forrásismeret gyökeres kimunkálása gyakorlatilag és elméletileg, ezt egybekapcsolni a helyi funkció interdiszciplináris feltárásával, így eljutunk a helyi érték valamennyiünk számára megragadható, tehát interszubjektív kibontásához, ami azonban a jelzett fogalmi apparátust teszi szükségessé. Végül következnek az utolsó lépés: egy makrostrukturális komplexumba való építés (stilusirányzati, korszak-értelmezési vonatkozás). A szinkronikus szemlélet itt segíthet a kutatásainkban, amennyiben a hagyományok diktálta linearitás téves hipotézise szerint nem nézhetünk semmiképpen jelenkori tényeket azonos összefüggésben. Szükséges tehát korszakokat kimetszeni a diakronikus vizsgálat során, s ez érvényes a romániai magyar irodalom kutatására is, élesebb megvilágításba helyezni ezeket, összevetni a jelenségeket, poétikai struktúrákat, más szóval úgy vizsgálni, hogy azok teljes összefüggésrendszerre feltáruljon. Ehhez azonban — és megint visszakanyarodunk az elejéhez — ismét csak ama fogalmilag megalapozott metanyelv szükségeltetik.

Most pedig ide kínálkozok egy látszólagos pleonazmuson alapuló gondolatmenet: az irodalomtörténeti értékelés adott kort számba vevő és csak azon alapuló, abban gyökerező jellege, illetve a mai olvasói-szakmai szempontoknak az érvényesítése. Gyakorlatban a kettő a legtöbbször elválaszthatatlanul olvad egybe. Tény viszont, hogy hiteles eredmények akkor várhatók, amikor a kettő között, egykori és mai elvárás között, éles cezúrát húzunk. Ez az éles cezúra azonban nyilvánvalóan nem jelenti a kettőnek az egymással való szembeállítását. Tovább bonyolítja a helyzetet egy olyan terminológia, amely a kiemelt jelentésvizszo-nyokat ráadásul az író szándéka értelmezéseként fogja föl. Külön kérdés, mennyiben kell az irodalomtörténészek az írói szándékot vizsgálni; én itt csak azt szeretném aláhúzni (mivel találkozhattunk ilyen gyakorlatlaltal): ha egy általam megállapított s nem tisztázott jelentésvizszo-ny az író szándékának tulajdonítok, ebből módszertanilag csak az következik, hogy az irodalomtörténészek joga van az írói szándékot vizsgálni, de akkor meg kell mondania, hogy a szándékot vizsgálja, és ezt dokumentumokkal kell igazolnia. Ha nem a szándékot, hanem az adott korban megjelent művet kortörténeti determinációs hálózatában nézi, akkor ezt is meg kell mondania, és hogyha végül is egy mai álláspontot is bevisz, akkor ezt terminológiailag érzékeltetnie kell. Egy közkeletű, friss és nem publikált példával él-nék, amely nem is tölem származik, hanem egy jeles magyarországi kutatótól, Csetri Lajostól. Csetri ugyanis fölfedezte azt a konkrét forrást, amelyen Katona *Bánk bánjának* a Tiborc alakja, maga a név és az egész Tiborc-problematika nyugszik. Ez nem egyéb, mint a XVIII. század végi nagy történészek, Stephanus Katonának a munkája: kiderül, hogy a Tiborc nevet az Aranybulla szövegéből vette Katona József, továbbá, hogy az a réteg, amelyet Tiborc képvisel, nem egyéb, mint a szervienseknek, az egykori fegyveres, tehát nem szolgasorban élőknek a rétege. Ha most ebből visszakövetkeztetek Katona szándékára, akkor azt mondhatom, hogy Stephanus Katonának eszébe sem jutott a jobbágyság helyzetét ábrázolni, hanem történészi tudatossággal az egykori XIII. századi helyi viszonyoknak a szerviensek jogaihoz fűződő interpretációját adta. Természetesen ez a vonatkozás már nem érvényes akkor, ha azt mondom, mit jelentett 1819-ben a *Bánk bán*. Még kevésbé érvényes 1830-ban, 1849 után és így tovább. Gondolom, hogy a példa magáért beszél.

Az irodalomtörténész, azt hiszem, abban különbözik ilyen vonatkozásban a publicisztikus állásfoglalóktól, hogy minden alkalommal kötelesen meg kell húz-nia, meg kell mutatnia, hogy a jelentés melyik vonatkozásában mozog. Melyik szerepét, melyik korszakerepét tekinti a jelentésnek, és ennek során nem illik a

szempontokat egymással kevernie. Nyilvánvaló, hogy amennyiben terminológiai-lag nem horgonyozunk le egyik vagy másik felfogás mellett, ezzel a mai álláspontot is érvényesítjük, és akkor a mai álláspont jelenthet olyan magatartásbeli mozzanatot, mint az értékszelektív viszonyulás az egykori korszakhoz, mint a referenciális funkció időszerűvé válása a jelentésvonatkozásban vagy általában a rejtett jelentéstartalékoknak a kibontása. A legnagyobb nehézség érzésem szerint azonban itt lép fel, amennyiben egy mai — már Gyimesi Eva használta a szót — elvárás-horizontot kell tudatosítanunk. Az olvasónak nyilvánvalóan joga van válogatni, a történésznek azonban kötelessége mindent számba venni, és ennek során el kell tekintenie az értékfüggetlen magatartástól. Ha föltennők azonban a kérdést, hogy milyen értékekről van szó, akkor itt csak annyit mondanék, hogy föllátható egy olyan sor, amelyben helyi és abszolút, világirodalomtörténeti és világtörténetileg abszolút értékek állnak szemben egymással. Egyszerű matematikai logika szerint hat különböző variánsba állíthatók egymással ezek az értékek — például helyi történeti érték, szemben az abszolút világirodalomtörténetivel és így tovább. Ha ezeket a vonatkozásokat nem tisztázzuk, akkor eljuthatunk oda, hogy egyszerűen az egység alapján értéknek minősítünk valamit, és hogyha ez igaz, mondjuk, és senki nem tagadná azt, hogy igenis jogom van Shakespeare kortársait Shakespeare-rel mérni, mert senki nem merné azt mondani, hogy Marlowe vagy Ben Jonson igenis egyenlő értékű Shakespeare-rel, s azt hiszem, Ady korában sem mondaná senki, hogy nem Adyval kell mérni a kortársakat, akkor nem látom be, hogy miért ne mondhatnók el ezt akár a jelenkori irodalom vonatkozásában. Ez egyszerűen egy elvont elméleti szempont, amelyet azonban a történésznek konkretizálnia kell. Egy adott korszakban belül igenis jogom van a világirodalmi és a helyi abszolút értékekhez mérni, és talán kötelességem is, másképpen legalábbis a jelzőhasználatomban fogom túlhajtani a szóban forgó jelenséget.

Azt szeretném végül is megjegyezni, hogy mindezek az elméleti kételyek és problémák, amelyeket itt körvonalazni próbáltam (egyaláltalában nem névünként), aláhúzzák az irodalomtörténész szerény munkájának a szükségét, amennyiben feladata, hogy kimunkálja a maga területét, felszínre hozzon olyan általánosítható ismerveket, olyan összefüggésszereket tisztázzon az esztétikum terén, amelyekre építeni lehet. Mégpedig a kritikai összefüggésszerekeknek a megszerkesztésével, nem önfelszámoló jelleggel, hanem (a tragikum kritikát sugárzó erejéhez hasonlóan) továbblépésre ösztönözve.

Kozma Dezső • Módszertani egyoldalúság

Jelzésszerű észrevételeimmel a romániai magyar irodalomkutatás néhány — hitem szerint időszerű — jelenségére szeretném felhívni a figyelmet.

1. Főlőslegesen itt, irodalommal foglalkozók (irodalomtörténészek, esztéták, kritikusok, szerkesztők) előtt arról elmélkedni, hogy az irodalomtudomány ágazatai mennyire összefonódnak a korszerű irodalomkutatásban, hogy elméleti-esztétikai megalapozottság nélkül nem lehet irodalomtörténetet művelni, hogy sem az irodalomtörténet, sem a kritika nem nélkülözheti a történetiség elvét.

A jelenlevők ezt jól tudják, senki sem vitatja.

Arról viszont már érdemes és kell beszélgetni: *mennyire* van jelen irodalomtörténetírásunkban ez az alapvető szempont.

Sajnos: nem mindig. Innen az eléggé gyakori *módszertani egyoldalúság*, ezért nincs mindig kellő egyensúly hagyományos és új módszerek között sem. Megítésem szerint a most közreadott irodalomtudományi, illetve stilisztikai dolgozatokat tartalmazó kötetnek (hogy csak ezt a friss kiadványt említsem) épp ez egyik fogyatékossága. (Más kérdés, hogy a vállalkozásra igen-igen szükség van, az pedig külön örvendetes, hogy egy rendszeresen megjelenő — annak szánt — kiadvány biztosítani kívánja fiatal kutatóink számára is a közlési lehetőséget.)

2. Nem kétséges az sem: egy-egy nemzeti irodalom teljesítményeinek számbavétele, megítélése *egyetemes törekvésekkel összefüggésben* vezethet eredményre.

Az egyoldalúság ez esetben is a helyes elv alkalmazásában mutatkozik meg. Nemegyszer egyik-másik esztétikai felfogás, egyetemes irodalmi áramlat elvontan, *sablonokba merevítve* jelentkezik, nem érvényesül eléggé a nemzeti irodalom *öntörvényű* fejlődése, megtermékenyítő hagyományja.

Engedelmet, amiért — úgymond — saját korszakommal hozakodom elő. Magyar irodalomtörténetről lévén szó: számomra például a romantika *a maga nem-*

zeti meghatározottságában, szerepében válik megfoghatóvá, elsődlegesen fontossá. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom: nehezebb irodalomtörténeti feladat érdemben szólni *Jókai romantikájáról*, annak egyedi világáról, regénytípusairól, mint (néhány szakmunka összeollózásával) általában a romantikáról.

Úgy tűnik, hazai magyar irodalomtörténetírásunk meg-megfeledeznek erről a természetes szakmai igényről. Ezért van az, hogy az annyit emlegetett műközpontúság formális lesz, megrekedünk annak hirdetésénél, és épp a Művész el az előre gyártott rekeszek labirintusában.

3. A közlésmódról, a nyelvezetről. — Vannak közlemények, amelyek a tudományág alapvető fogalmait is nélkülözik. Az az érzése az embernek, hogy egyik-másik tanulmány szerzője még csak nem is olvassa a szaklapokat, irodalomtörténeti folyóiratokat. Máskor a nyelv szellemét, szépségét elszűrítő, innen-onnan kimásolt, a *tájékozottság látszatát keltő, fölösleges idegen szavak* halmazával kínálja a szerző szakszerűségét bizonygatni.

Jobban szem előtt kell tartanunk: kinek írunk. Természetes például, hogy a tudományág kutatója, az irodalomtörténész másként szólal meg egy napilapban vagy az ugyancsak nagyobb közönségnek szánt folyóiratban, mint az akadémiai közlönyben.

4. Irodalomkutatásunknak hasznára válna az is, ha az egyes „műhelyek” (egyetem, szerkesztőségek) között *elevenebb, rendszeresebb lenne a kapcsolat*, ha jobban ismernénk egymás kutatási kísérleteit, gondjait, eredményeit.

Egyed Péter • A tudományos nyelvezetről és az anyanyelv tisztaságáról

Az a kérdés, amely most felvetődik, s amely valamilyen úton-módon ismétli a korábbi *Korunk*-megbeszélések vitáit, tulajdonképpen egy nagyon régi tudományos problémának az újralejátszása. Nemrég, a XVIII. század végének, a XIX. század elejének a tudományos nyelvezetével, eszmetörténeti folyamataival foglalkozva, éppen arra bukkantam, hogy annak idején, amikor a német klasszikus filozófia a maga abszolút formalizmusával, éspedig a Kant által megvalósított, abszolút fogalmivá tett nyelvvel többé-kevésbé képesnek érezte magát arra, hogy a tudományosság igényét teljesen formalizált nyelvben letéve lássa, kritikusai és bírálói, a nemzeti romantika képviselői — elsősorban Hamann és Herder — a tudományos nyelvezet lehetőségét abszolúte nem annak formalizmusában és kidolgozott fogalmiságában vélték megvalósíthatónak, hanem sokkal inkább a nemzeti nyelvnek, az anyanyelvnek a tisztaságában, világosságában, áttekinthetőségében. Ez a szembenállás így nemcsak tudományos probléma, hanem ideológiai kérdés is, irodalomszociológiai és általánosabb értelemben kultúrszociológiai problémákra is rátereli a figyelmet. Ennélfogva az az észrevételem, hogy amennyiben ismét ebbe a rossz mederbe terelődnék a vita — tehát egy mereven felfogott formalizmusigény, illetve egy mereven felfogott tiszta közlésvágy újratartásának az alanyai lennének —, inkább azt kellene megvizsgálni, hogy a különböző, tehát a szociológiai realitást figyelembe vevő olvasói, elvárásai, kutatási szinteknek megfelelően körülbelül milyen arányokban képviselhető a formalizált nyelvezet, illetve az anyanyelv lehetőségeire alapozó közlésmód. Mert ezt az arányt mindenkor helyileg — esetünkben is helyileg — tudnánk a legpontosabban eldönteni. Ha erre elvszerű megoldást találunk, akkor a szerkesztőségeknek a munkáját is nagymértékben segíthetnénk.

Balogh Edgár • Intézményesített alakzatokban

Láng Gusztáv és Szabó Zoltán kitűnő összeállítása, az irodalomtudományi és stilisztikai tanulmánygyűjtemény, valójában egyéni munkálatok alkalmi egybekapcsolása, s hogy most a *Korunk* szerkesztőségében értékeljük ezt a kötetet, ez ugyancsak alkalmi rendezvény. Úgy gondolom, a szocialista fejlődés mai fokán arra lehet már törekednünk, hogy az alkalmosszerűen túlmenő intézményes rendezésszerű jussunk el. Megkívánja ezt magának az irodalomnak, nemkülönben az irodalmi kifejezőmódnak a mai műszaki-tudományos korhoz mért igényessége, s

örvendek, hogy a vitanyitó Kántor Lajos és jeles előadónk, Gyimesi Éva is a szóban forgó kettős tárgykör általános nemzetiségi jelentőségét hangsúlyozta.

Félreértés elkerülése végett eleve le kell szegezni, hogy minden tisztelettel a szépirodalom jelentősége és vonzásköre iránt, a legszélesebb értelemben írásbeliséget értet az irodalom fogalmán, vagyis az irodalomtudományt és stilsztikát a szépirodalomtól túlmenően a közírásra és szakmai-tudományos vagy népszerűsítő-népművelő közlésre is kiterjesztendő felelősséggel ruházom fel. Ha tehát a tudományágak ápolására gondolok, úgy érzem, fel kell ölelniük mindazt, ami nemcsak a tanárképzésre, hanem a szerkesztői, dramaturgiai, könyvtárosi, levéltárosi, muzeológiai, közművelődési és százféle szaktudományi teendőkkel kapcsolatos írásbeli ismeretekre, vagyis a szakszó- és kifejezésincstár teljességére vonatkozik. Tévedés azt hinni, hogy az írásbeliség alapjául szolgáló nyelv- és stílusismeret a technizálódás folyamatában háttérbe szorul. Eppen ellenkezőleg: a műszaki fejlődés előreugrást kíván meg a nyelvi és írásbeli jelzésrendszerek tökéletesítésére terén is.

Külön ki kell emelnünk az anyanyelv szerepét a mai változások, a real jellegű előrehaladás folyamatában. Az anyanyelv ugyanis mindenki számára a biológiai érésenettel egyidejű fogalomalkítás legfőbb eszköze, s ha egy nemzet vagy nemzetiség az anyanyelvén való továbbképzést elhanyagolja, kizárja magát a közös fejlődésből. Ezért kell nekünk, romániai magyaroknak is idejében készítenünk és korszerűvé tennünk, mi több: intézményesítenünk anyanyelvi irodalomtudományunk és stilsztikánk kiképző bázisait. A magyar tanszékre és az akadémiai keretekre gondolok. Csak úgy tudunk lépést tartani Románia szocialista fejlődési ütemével, csak akkor teljesíthetjük hazafias feladatainkat közel kétmilliónyi romániai magyarnak az ország felemelkedésébe való bekapcsolásával, ha a megnőtt igényekhez alakítjuk, kibővítjük, új virágzáshoz segítjük egyetemi és akadémiai részvételünket.

A magyar irodalmi és nyelvészeti tanszékkel kapcsolatban számításba kell vennünk, hogy az a tanárképzés mellett felelős a hazai magyar sajtó, kulturális intézmények, sőt szakmai élet értelmiségi dolgozóinak utánpótlásáért is. El kell látni például az iskolarendszer technizálásával kapcsolatban a műegyetemeket és különféle szakmai főiskolákat a magyar nyelvű szak-írásbéliesség szakértőivel, hogy a középfokú iskolákba kerülő műszaki tanár- és technikusmunkásokat a magyar szakszókincset és szakmai kifejezőmódot kellőképpen gyakorolhassa, s így fiatalágunkat az ország nagyméretű ipari és mezőgazdasági átalakulásában magas szinten beilleszthesse. Ugyanez áll az iskolán kívüli népművelésre és az üzemi kádernevelésre is, ahol kellő szakszókincsel és stílusképességgel rendelkező előadókra és szerzőkre van szükség.

Nem használjuk még ki az akadémiai kereteket sem a román-magyar együttélés közkívánalmainak megfelelő módon, holott elegendő kiváló szakemberünk van a tudományok minden terén.

Ha hiányaink vannak, saját magunkra vessünk követ, mert elsősorban tőlünk függ, hogy kérdéseink megoldásában el ne mulasszuk a lehetőségek igénybevétele. Az alkalomszerűség előbbre lendítheti irodalomtudományunk és stilsztikánk közügyét, de tartós, átfogóan eredményes kutató és közlő munkásságot csak intézményesített alakzatokban fejthetünk ki a történelem sürgető kívánalmai szerint.

Szabó Zoltán • Az elméleti felkészültség szükségessége

A két bevezető előadásról csak jót mondhatok. Jó alapot és tárgyalási keretet biztosítanak a vitához. Innen közelíthetjük meg a megbeszélés kiindulópontjával szolgáló kötetet (amelynek egyik szerkesztője vagyok), és ehhez viszonyítva tárgyalom azokat a szempontokat, amelyek a tanulmányok kiválasztásának, a kötet szerkesztésének és egyáltalán az irodalomtudományi és stilsztikai kutatásoknak is vezéreszméi.

A legfontosabb nyilván a mindenféleképpen szükséges elméleti megalapozás. A kötet mindegyik stilsztikai tanulmánya egy-egy elméletnek alkalmazási lehetőségében való ismertetése, népszerűsítése. Például J. Nagy Mária dolgozatának alapja a szemantika és a szemiotika, a Csutak Juditénak a szemantika és a szövegelmélet, a Schreiner Máriaénak pedig a szemiotika és a kommunikációelmélet. Az új és termékeny elméletek megítélésében, értékelésében azonban nemcsak hasznosság, érdemi, hanem tudománystratégiai szempontok is kell hogy vezéreljenek. Még ugyanis mindig sok a szakma olyan képviselője, aki nyíltan vagy kevésbé nyíltan elméletellenes nézeteket vall egyszerűen azért, mert nem ismeri az iroda-

Irodalomtudomány régebbi vagy újabb elméleteit. Nem vesz annyi fáradságot, hogy megismerkedjen velük. Emiatt szakműveltsége hiányos, megalapozatlan, korszerűtlen. És ez egy elég súlyos tudományetikai kérdést is felvet: mennyire egyeztethető össze a tudományos „magatartással” az, hogy valaki azt szidja, azt kárhoztatja, amit nem is ismer. Elvben persze örvendenünk kellene minden olyan bírálótnak, amelyik egy-egy elmélet hibáit tárja fel. De a nem ismerésből megokolt, elvszerű bíráló nem fakadhat. Ezért jelenleg nem egy-egy elmélet (különben tényleg jogosulatlan) abszolutizálásától és egyáltalán a túlzó elméletieskedéstől, a konkrétumoktól való elszakadástól kell félnünk, hanem sokkal inkább attól, ami az elméletek nem ismerésének, elhanyagolásának velejárója: a szakmai műveletlenség, szűklátókörűség, provincializmus. Mindez ma azért is fontos kérdés-ként vetődik fel, mert az irodalomtudomány és társtudományai az elmúlt két-három évtizedes szakaszban forradalmon estek át, ami az elméleti alapok teljes megújulásával járt: sok új elmélet alakult ki. Érthető, hogy megnőtt az irántuk való érdeklődés.

Az elméletellenesség szorosan összefügg a ma is meglévő pozitívizmussal. Igaz, hogy ez nem az egykori „minőségében” él tovább (hisz például a pozitivista Riedl Frigyes Arany-monográfiáját Németh G. Béla nem egészen alaptalanul a pozitívizmus magyar „mintaművének” nevezi), hanem az átöröklések következtében deformálódott. Emiatt tulajdonképpen szépítő elnevezése ma már nem is annyira az adatfétisizálásnak, hanem egyre inkább mindannak, ami ennek következménye: a szélesebb látókör hiányának, a szakmai műveletlenségnek, maradiságnak. Éppen ezért nem árt hangsúlyozni, hogy nem az a pozitivista, aki tényekre, adatokra épít (s ha éppen szükséges, sokra, hisz ez a tudományos megismerés első, meg nem kerülhető szakasza), hanem az, aki a tények és adatok halmazából nem hoz ki semmit. És itt éppen az bizonyítja az elméleti felkészültség szükségességét, jelentőségét, hogy megfelelő elmélet és egyáltalán elméleti megalapozottság nélkül az adatokat, tényeket nem lehet értelmezni, magyarázni, közelebbi és távolabbi összefüggések rendszerében elhelyezni. Más szóval ezek hiányában elszikkad vagy teljesen elmarad a tudományos megismerés második, absztrakt szakasza: a rendszerezések, a következtetések, okfejtések és érvelések, az általánosítások, esetleg hipotézisek és az elméletalkotás stb. (Így például elmarad: a stilisztikai jelenség-tanulmányban az absztrakt minősítés, az érték felfedése, a műelemzésben a struktúraelv, az értelmezés és értéktétel, a műfajtipológiában a konkrétumok absztrakt léképzése, az invariancia és a rendviszonyok feltárása, az írói monográfiában az elégséges belső és külső kapcsolatteremtés, az irodalom- és stílustörténeti összege-zésekben a fejlődési tendencia és törvény, valamint a szintéziselv felfedése.)

Idevágó általános tudományelméleti, tudományfilozófiai kérdésként vetődik fel az is, hogy csak megfelelő elméleti megalapozottsággal biztosíthatjuk az egységes és következetes fogalomrendszert és műszóhasználatot, csak így tudjuk hasznosítani a fogalmi absztrakció előnyeit. Sajnos, a fogalomhasználatbeli következetlenség tevékenységünkben, kiadványainkban még mindig gyakori hiba. Mint ahogy nem ritka egy másik tudományelméletelleni vétség sem: a kutatás tárgya, célja, módszere és a megfelelő elmélet összhangjának hiánya (az például, hogy a fogalmak jellegéből, meghatározásából nem következik a módszer).

Újabban egyre inkább hangoztatják a tartalom és a forma egy egységben való vizsgálatának szükségességét, amit a magyar irodalomtudományban Török Gábor „osztatlan filológiát!” jelszóval érzékeltet, és ezzel a filológia egykori egységének a helyreállítását sürgeti (*A líra: logika*. Bp., 1968. 10.), Szegedy-Maszák Mihály pedig a dualista szemléletet felváltó monista elemzés igényeként fog fel: „az irodalmi műalkotások sajátos világlképének tanulmányozásához olyan fogalmi nyelv megteremtését tartjuk szükségesnek, amelynek minden eleme egyszerre jelöl eszmeiséget és formát” (*Világkép és stílus*. Bp., 1980. 21.). Így a minket érdeklő stilisztika és az irodalomtudomány viszonya, valamint egyáltalán a kifejező, közlő nyelvi anyaghoz kötődő „jelentő” és a kifejezett, közölt eszmével, gondolattal, érzelmmel összefüggő „jelentett” kölcsönössége más módszertani megvilágításba kerül. És ennek produktivitása már a kérdés felvetésében, a vizsgálat témájának megválasztásában, kijelölésében megmutatkozik. Az eddigi stilisztikai és még inkább a költői nyelvvel foglalkozni próbálkozó nyelvészeti szakirodalomban ugyanis eléggé gyakori és jellegzetes kutatási tárgy egy nyelvi jelenség vizsgálata egy író több-kevesebb művében. Ez a vizsgálati téma valahogy úgy állt össze, mintha a kutató egy „raktárból” egy tetszés szerinti író, egy másikból pedig egy ugyancsak tetszés szerinti nyelvi jelenséget (például szókapcsolatokat, a szemléletesség eszközeit, módosító szókat, mondatformákat stb.) szedett volna elő. Hogy a kettő között van-e valamilyen összefüggés, és hogy ennek vizsgálata valamilyen megoldásra váró szaktudományi feladat volna, az az indításhoz szükséges kérdésként

fel sem merült. Így aztán nem lephet meg, hogy a vizsgálatnak hasznos végeredménye sem volt.

Különben a monista elv alapján az is hangsúlyozódik — ami már korábban is eléggé erőteljes törekvés volt —, hogy behatóan kell a nyelvi formával, a stílussal is foglalkozni. Ezzel szemben az irodalomtudomány képviselői még ma is elég nagy mértékben elhanyagolják a formát, és talán ebből következően a befogadók részéről egészen jogosultan a formakultusz nagyfokú hiányáról panaszkodhatunk. Az irodalmat olvasóknak, az irodalomtörténetet tanult középiskolásoknak nincs formaérzékenységük, teljesen közömbösek a forma szépségei iránt, olyannyira, mintha az irodalmi műnek nem is volna nyelvi, szerkezeti, zenei formája. Milyen ritkán esik szó például arról, hogy mennyire hatásos Csokonai rokokó verseinek dallamos muzsikája, vagy hogy az érett Szabó Lőrinc verseiben épp a disszonáns, kopár verszenének van kifejező értéke, valamint arról, hogy mennyire arányos a felépítése a reneszánszot képviselő Balassi Bálint verseinek, és hogy József Attilánál elsődleges közlési funkciója van az ellentétre, a látvány szükítésére vagy tágitására épülő vagy a filmezési technika eljárásai szerint felépített versszerkezetnek. A képzőművészeti vizsgálatokban kevésbé hanyagolják el a formát. Sokkal többet foglalkoznak a közlés elemeivel, anyagával és különböző eljárásaival (pl. a vonallal, folttal, színnel, a fényvel és árnyékkal, a távlattal, aránnyal, felületkezeléssel, téralakítással, tagolóelemekkel vagy a kompozícióval stb.), mint az irodalomtudományban. Az irodalmi mű közlési anyaga a nyelvi forma, az irodalmi mű más művészeti alkotáshoz viszonyított megkülönböztető jelzője, megnevezése az, hogy nyelvi műalkotás (Wolfgang Kayser: *Das sprachliche Kunstwerk*), szómű (Oskar Walzel: *Das Wortkunstwerk*), vagy ahogy Mallarmé Degas-nak írt levelében hangsúlyozta: verseket nem eszmékkel, hanem szavakkal írunk. Mindenféleképpen szükséges tehát a nyelvi formával való foglalkozás. Széles körben ható formaműveltséget kell kialakítanunk. Ezért is érdemes erősíteni a stilisztikai kutatásokat.

Ezek az elvek lesznek a sorozat (*Irodalomtudományi és stilisztikai tanulmányok*) második kötetének is a szempontjai. És ezek alapján készítünk elő kiadásra egy szövegnyelvészeti tanulmánykötetet (*A szövegvizsgálat új útjai* címmel), amely az újabb szövegelméletek feltűnően interdiszciplináris jellegét érzékelteti, hisz a nyelvlélektani vagy modális logikai szövegelméleteket vagy a stilisztikát, műelemzést, elbeszéléselemzést képviselő dolgozatokat foglal magában.

Láng Gusztáv • A nemzetiségi tudat nem szükségképpen provinciális

Rohonyi Zoltán és Gaal György csaknem mindent elmondott, amit a vita-indítóhoz fűzni szükségesnek tartottam; gondolok egyrészt a kutató munkaerőnek a kutatási területeken rendkívül aránytalan megoszlására, valamint a módszertani irányok és a metanyelv kérdéseire. Nem szeretném megismételni az általuk mondottakat, csupán bizonyos hangsúlyokat kívánok kitenni, éppen abból kiindulva, hogy az irodalomtudomány viszonylag autonóm területe ugyan a szellemi foglalatosságnak, de természetesen végső soron nem választható el — nem is válhat el — nemzetiségi létünk tényétől s e tény ránk gyakorolt meghatározóitól.

Először is vitathatatlanul igaza van Kántor Lajosnak és vele együtt mindenkinek, aki elsődleges feladatként a romániai magyar irodalom történeti kutatását jelölte meg. Az irodalmi múlt e szegmentumának legtöbb dokumentumanyaga, kéziratai és egyéb forrásai kezünk ügyében vannak, tehát a bibliográfia-összeállítástól, forráskutatástól kezdve az irodalomtörténeti szintézisig minden teendő ránk vár, s elsődleges érdekünk, hogy el is végezzük. Szeretném azonban hangsúlyozni, hogy ha érdekes és feladat elsődlegességét elkezdjük értékkritikumként érteni — és sajnos, nemcsak a szerkesztőségek, hanem egyes szakkutatók is hajlamosak erre —, akkor már az irodalomtörténet-szemlélet torzulásához érünk. Ebből az értékkritériumból, egy kissé sarkítva, az következne, hogy például a Berzsenyi-Kölcsey-vitát újraelemző Rohonyi Zoltán valami másodrendű munkát végez mondjuk ahhoz a kutatóhoz képest, aki felderíti egy, a két háború közötti, romániai viszonylatban sem nagy jelentőségű szerző életrajzi adatait. S ez nemcsak a tudományos értékhierarchia torzulásához vezet, hanem végső fokon a nemzetiségi tudat riasztó beszűküléséhez is. Nemzetiségi létformát élünk, aminek természetesen megvan a tudatmeghatározó hatása, és kétségtelen, hogy e tudat korszerű kialakításának és ébren tartásának elengedhetetlen feltétele a nemzetiségi műveltség

múltjának a feltárása. De ennek a nemzetiségi tudatnak és kultúrának van egy jelzője, mely mintegy meghatározza specifikumát: az, hogy magyar. Következésképpen nem létezhet — épp a maga sajátosságában — a magyar kultúrának, a teljes múltnak nemcsak az ismerete nélkül, hanem a helyi szinthez, igényekhez és lehetőségekhez alkalmazkodó szakszerű kutatása nélkül sem. A nemzetiségi tudat nem szükségképp provinciális tudat — de szükségképpen azzá válik, ha csak helyi érdekű értékekre és érdekekre épül. Ezért adok igazat Rohonyi Zoltán kitűnő érvelésének, mely szerint értékszempontjaink sohasem lehetnek lokálisak, helyhez kötöttek, a nemzetiségileg sajátosat a nemzetiségileg sajátoshoz mérők, mert e tautológia nemzetiségünknek épp a magyarságtudatát fogja elsorvasztani.

Ami máris tükröződik a XX. század és a többi irodalomtörténeti korszak kutatása közötti aránytalanságban. A romániai magyar irodalom — XX. századi irodalom. Mihelyst úgy kerül a kutató érdeklődés középpontjába, mint erkölcsiileg minden másnál magasabba értékelt téma és feladat, abban a pillanatban megteremtettük az aránytalanság objektív okait, s ezen sirámokkal nem, csak szemléletünk és viszonyulásunk helyesbítésével segíthetünk. Nem gyöngíti ez gyökereinket, nem csorbítja méltóságunkat, sőt. Hiszen milyen gyöker az, amely csak Salamon Ernőből képes éltető nedvet szívni a közösség törzsökébe, s Berzsenyiből vagy Arany Jánosból nem? Kell-e magasabb méltóság, mint amelyet Petőfi vagy Ady adhat egy kultúrának?

Nem választható el a fentebb mondottaktól az elméleti megközelítés kérdése. Részemről szerencsés szerencsétlenségnek tartom, hogy mi, romániai magyar kutatók az elméleti, az értelmező témaközelítést nem divatból vállaljuk, hanem kényszerűségből. A romániai magyar irodalom történetének a kutatásához, mondtam, itt állanak rendelkezésünkre a források, témák, szakanyag stb. Ha azonban Babits-kutatással akarok foglalkozni vagy Kölcsey-problémákkal, akkor nem végezhetek úgynevezett filológiai aprómunkát, mert erre csak magyarországi irodalomtörténésznek van lehetősége. Minden, ami az általánosító-értelmező megközelítést előkészíti, lehetővé teszi — kritikai kiadás, kézirat-feltárás, életrajz-tisztázás, keletkezéstörténet stb. —, másutt történet, ezért a romániai magyar kutatóknak, ha nem akar lemondani a jelentős témával folytatott küzdelem örömről, a nehezét és kockázatosát, a szintézisigényt, az elméleti képzettségen alapuló újszerű értelmezés kísérletét kell vállalnia. Szerencsés szerencsétlenségünk, mint mondtam, hogy ki *kell* nevelnünk — s meggyőződésem, hogy ki is nevelhetjük — azt a kutatógárdát, amely nemcsak a kockázatvállalásra képes, hanem az erudíció megszerzésének erőfeszítésére és az eredményalkotásra is. Így lesz — vagy lehet — a „hátrányos helyzetből” energiataralék; így nő „súly alatt a palma”.

Elvlaszthatatlan ettől a metanyelv, az elméleti eredmények megfogalmazásmódjának kérdése. Itt is elhangzott, máskor is elhangzik a szónoki kérdés: kinek írunk? Válaszom — mint minden jelenlevőé, azt hiszem — egyértelmű: annak a közösségnek, melyhez tartozunk. Az idézett szónoki kérdés azonban rendszerint vulgarizálja ezt az összetartozást, amennyiben a közérthetőség demokratikusnak tűnő követelésével valójában elméletellenes álláspontot védelmez. Az irodalomtudományban van — és kell — alap kutatás szintű vizsgálódás is, amely témája szerint is, kifejtésmódja szerint is eleve keveseknek, a szakma művelőjéhez szól. Mindenkire szól persze, de az egész irodalomtudományi gondolkodást megteremkenyítő közvetettséggel. A nagyközönséghez népszerűsítő munkák szólnak közvetlenül, de ezeket sem lehet megfelelő színvonalon írni, ha az említett alap kutatások hiányoznak, ha a metanyelvi szintű és igényű fogalomtisztázástól maguk a szakemberek is idegenkednek. Az ilyen szakszerű munkák sem a „kiváltságos kevesekhez” szólnak, hiszen az országban dolgozó száz meg száz magyar nyelv- és irodalomtanár egyetemi képzettsége révén értő olvasója ezeknek is, és éppen az ő végtelenül fontos oktatómunkájuk színvonala javul, ha érzik tevékenységük mögött egy minden szempontból korszerű irodalomtudományi tevékenység jelenlétét.

Szilágyi Júlia • Műélvezet és felelősség

Nem vagyok irodalomtörténész. Irodalomteoretikus sem vagyok. Ezért — no meg azért is, mert az a típusú, esszéisztikusnak mondott kritika, amelyet hajlalmaink engedve művelgetek, meglehetősen ellenállást tanúsít a megnyugtató besorolásokkal szemben — úgy látom, meg kell indokolnom, miért is érzem szükségessé s ugyanakkor méltóságra szorulónak azt, hogy mégis véleményt nyilvánítok

itt. Voltaképp annak az élvezet-elvű irodalomszemléletnek lennék a híve, amelyet Roland Barthes óta „plaisir du texte”-nek nevezünk; lennék, mondom, ha — erre mifelénk az esztétikai jelenség váhaja is megengedhette volna magának azt a fényűzést, hogy rendeltetésszerűen csakis esztétikai jelenségként funkcionáljon, és akként méressék meg. Soha nem engedhette meg magának. Ma sem engedheti meg, s lehet, hogy én vagyok rövidlátó, de nem látom még derengeni sem azt az időt, amikor az alkotás már a kiteljesedett életörömben élő személység önkifejezése, amelyet az olvasó pusztán *művezetéként* fogad. Ezzel tehát be is vallottam, hogy kritikai gyakorlatomba beleszólnak olyan, az esztétikum szféráján kívül eső körülmények, hatások, impulzusok, késztetések, nemegyszer elfogultságok is, az enyémek meg a másokéi, amelyek esetről esetre eltávolítanak a műtől, vagy közelebb visznek hozzá, abban a mértékben, ahogyan a mű is magán viseli mindannak a nyomát, ami létrejöttében közrejátszott. Létünk konkrét történetisége tehát akkor sem engedné meg, hogy megfosszam magam a szépirodalmi alkotásról gondolkozva az irodalomtörténet és az elmélet — nemcsak az irodalomelmélet! — segítségétől, ha ez a segítség eléggé nehezen, de akarna-tudna kölcsönös segítséggé: együttműködéssé teljesülni.

Problémáim talán éppen itt kezdődnek. Amit érzek, amit tapasztalok, az igen gyakran hasonlít a hiányérzetre, olykor egyenesen az aggodalomra. Miről is van szó? Sokan, sokszor elmondták már. Magyartanárrá képezték ki — nem lettem az, el sem tudom dönteni, bánjam-e vagy örüljek ennek —, anélkül, hogy megtanítottak volna arra a történelemre, amely a magyar irodalmat és a magyar nyelvet olyanná alakította, amilyen, más nyelvektől és irodalmaktól sajátosan különbözővé. Alapképzettségem tehát eleve hiányos, fogyatékos, csonka, esetleges. Talán nem tűnik hálátlanságnak e tereben jelen levő tanáraink és azok iránt, akik már nincsenek közöttünk, hogy bevallom: már 1960-ban, amikor végeztem, sejtethető volt: azzal sem jutok messzire, ami az elméleti tarisznyámban lapul. Korosztályom szellemi önéletrajza, ha valamelyikünk rászánná magát, hogy megírja (kétlem), tanulságos háttérvázlata lehetne annak a folyamataknak, amely megkezdődött, mielőtt tudatosan eszmélni kezdtünk volna, s nem ért véget azzal, hogy most itt ülünk, és nem tudjuk, én legalábbis nem tudom, miről is kell számot adnunk: eredményekről, kudarcokról vagy — önmarcangolás és önreklámozás végleteitől óvakodva — némely erőfeszítésről és temérdek tennivalóról.

Büvös körnek tűnik, hogy vajon mindaddig bizonytalan marad irodalmunk önértékelése, amíg szeszélyes személyeskedések, elméletileg alá nem támasztott minősítések kerülnek forgalomba, és torzítják, mérgezik a köztudatot, a közízlést, sértik a szellemi élet iratlan erkölcsi kódexét? Mert az érdeklődő, de még a szak-kutató tájékozódásigénye elé is olyan akadályok tornyosulnak, amelyek éppen-séggel nem kedveznek tisztázandó és tisztázható tények szembesítésének a féligazságok és inszINUÁCIÓK clair-obscurejével. A szellem nem szereti a félhomályt. A félhomályt csak az szereti, aki a zavarosban halászik, és el akarja hitetni az ócska kalucsniról, amit kifogott, hogy háromkilós ponty.

A hálátlan és hálás utókorról szoktunk beszélni. Ezek a nyelvi klisék legalább alternatívát fejeznek ki. Ami viszont nem alternatíva, hanem következmény és hátrány: az utókor nem utókor, ha nem tudja, mit örökölt. Honnan tudhatná akkor, hogy mit adhat tovább? Milyen jövőtudat alakulhat ki hiányos, zavaros vagy ellentmondó múltértékelések alapján? A romániai magyar szellemi élet mozgásterében ott bukkann fel a manipuláció lehetősége, ahol az információ csatornái különböző természetű és eredetű üzemzavarok miatt nem szolgáltatnak megfelelő mennyiségű és minőségű adatot és szempontot az adatok értékeléséhez.

Herédi Gusztáv • Irodalomtörténet — szépirodalom

Még egy intézményről, pontosabban nem létező intézményről kellene szólnunk (az Akadémia és egyebek mellett): az irodalomtörténeti társaságról. Amely nincsen. Ez kultúránk sajátossága — nem tudnám pontosan megjegyezni, miért. Tény azonban, hogy majdnem minden európai államban van irodalomtörténeti társaság, irodalomtörténeti szövetség, és az irodalomtörténészek meglehetősen függetlenül dolgoznak. Nálunk ez a kutatás alá van rendelve az Írószövetségnek, oda tartoznak az irodalomtörténészek is. Már aki. Nekem mindig fáj — ezt fölvettem több alkalommal írószövetségi gyűléseken is —, hogy az irodalomtörténet olyan jeles művelői, mint amilyen Ritoók Jánost volt, amilyen Tóth Sándor és mások, nem voltak vagy nem tagjai az Írószövetségnek. Nem a mi sajátos anya-

nyelvű kulturális kérdésünk ez, elég gyakran beszélgetek róla román irodalmárokkal; ők is úgy látják, hovatovább elég furcsa helyzet alakul ki, annál is inkább, mert ha a nyugati írókat néha olvassuk, az derül ki — az irodalmi életéről szólnak —, hogy ott a ló másik oldalára estek, nem egy író azt kifogásolja, hogy fontosabbá vált már az irodalomtörténet, mint maga az irodalom; az író csak annyiban jelentős, amennyiben tanulmányozandó anyagot szolgáltat az irodalomtörténésznek. Ez karikírozás és humor dolga, de a valóság nálunk az, hogy az irodalomtörténet mint olyan nem szerveződött, nem intézményesedett külön foglalkozási ággá, sem külön szövetséggé, társasággá. Ebből sok minden következik. Bizonyos fokú alárendelt szerep, az irányítás hiánya, szétszórtság, össze nem hangoltság és sok egyéb. Nem tudnék én most okos tanáccsal előállni, hogy mit lehetne a helyzet javítása végett tenni, csak fölvetném azt, hogy ezen gondolkodni szükséges, a kérdést állandóan fölszínen kell tartani és tudatosítani, hogy előbb vagy utóbb jöjjön el az ideje annak, amikor megfelelőbb szervezet, valamilyen alosztály vagy egyéb keretében az irodalomtörténetnek és az irodalomtörténeti kutatásnak országosan is, helyi szinten is jelentősebb fóruma alakuljon ki.

A formakultuszhoz és a forma ápolásához kapcsolódva vetnék fel egy közelebbi és magunkra szabott föladatot. Elég gyakran beszélgetek középiskolai tanárokkal, és szinte általános az a megjegyzésük, hogy a közelmúlt irodalmához tartozó némely műveket, amelyekről az iskolában tanítanak, a diákok általában viszolygó magatartással fogadják. Nem szeretik e könyveket, és éppen a formájuk, ósdi formájuk, igénytelen előadásmódjuk, szintelen nyelvük és egyebük miatt. Előrebocsátom: igen sokra becsülöm Gagy László, Kovács György, Asztalos István, Nagy István, Horváth István, Szemlér Ferenc életművét. Egyes írásaik azonban gyengék. Nem feladatam, hogy eldöntsem, melyik könyv jó, melyik olvasható, és melyiket tanítják csak azon az alapon, hogy 30 vagy 25 évvel ezelőtt feldicsértük témaválasztásuk miatt. De a formaápolás tekintetében szeretném jelezni: némely könyv — hogy úgy mondjam — formaszegény, s mint ilyen esztétikum-szegény is. Közeli feladatunk kell hogy legyen mindezt újraértékelni, majd irodalomkutatásunkban általában is érvényesíteni fokozottabb mértékben az esztétikumot, a valós művészi értéket.

Dávid Gyula • Utánpótlás-kérdés

Irodalomtörténetírásunk fórumairól szólva, Kántor Lajos a kiadók közül a Kriteriont említette, és bevezetőjének második részében a Daciánál megjelenő *Tanulók Könyvtára* sorozatot. A valóságban azonban sokkal több lehetőséget lehet és kell számításba vennünk: a *Kriterion Téka* és *Magyar Klasszikusok* sorozatát, az Albatros kiadó gondozta *Legszebb verseket* és a Creangă kiadásában megjelenő sorozatokat (*Iskolai könyvbölcse*, *Minden gyermek könyve*, *Az én első könyvem* stb.), amelyeknek bevezetői, előszavai szintén fórumai és megnyilvánulási lehetőségei lehetnek irodalomtörténeti hozzáállású és igényű munkának.

En magam, erre a beszélgetésre készülve, áttekintettem a megnyilvánulásnak ezeket a formáit és lehetőségeit — amelyekhez bizvást hozzávehetjük az irodalmi lapok és folyóiratok hasábjain között megemlékező cikkeket, az alkalmyszerűen ugyan, de vállalt nagyobb tanulmányokat —, s ennek az áttekintésnek néhány következtetését szeretném itt előtárni.

Az első kérdés, ami ennek az áttekintett anyagnak az alapján fogalmazódott meg bennem, s amit intézményes vetületeiben is végig lehetne és kellene megoldni, az utóbbi évtizedben felsorakozott (felsorakoztatott) erők nemzedéki megoszlása. Egy ilyen szempontú végiggondolásnak az ad különös időszerűséget, hogy épp az eltelt évtizedben igencsak megfogyatkozott az irodalomtörténész törzsgárda: Pataki Bálint, Jancsó Elemér, Réthy Andor, Jordáky Lajos, Csehi Gyula, Kocziány László, V. Szendrey Júlia, Kicsi Antal, Ritoók János halála. Abafáy Gusztáv, Szigeti József, Izsák József nyugdíjba vonulása egyetemi és egyetemi kereteken kívüli kutatómunkánk vesztesége volt. Annál is inkább, mert az ő helyüket a romániai magyar irodalomtudományi kutatások körforgásában sem szellemi, sem fizikai értelemben nemigen sikerült megnyugtatóan betölteni. Aggasztó ez annál is inkább, mert ha pl. egy egyetemi tanszék betöltésének lehetnek (és vannak is) adminisztratív akadályai, nincs ilyen akadály annak, hogy egy-egy szakterületre (akár a régi magyar irodalomtörténetre, akár a színház-történetre, a bibliográfiai munkára, a sajtótörténetre vagy a magyar—szász szellemi kapcsolatok történetére stb.) kutató kedvű és képességű embereket formáljon ki megmaradt romániai magyar szelle-

miségünk. Úgy hiszem, a jelenleginél jobban tudatában kell lennünk annak, hogy nemzetiségi irodalomtudományunk normális funkcionálása elképzelhetetlen az állandó szellemi munkaerőképzés, az utánpótlás biztosítása nélkül.

Hogyan mutatkozik meg ez az utánpótlás-kérdés az említett kiadói sorozatok gondozóinak, bevezetőinek, előszóíróinak összetételére vonatkozó adatokban? Hogy a kérdésre válaszolhassunk, vegyük számba a 15 éve megjelenő *Romániai Magyar Írók* sorozat, valamint a *Magyar Klasszikusok*, a *Tanulók Könyvtára*, a *Legszebb versek* s (részlegesen) a *Téka*, illetve a Creangă könyvkiadónál megjelenő sorozatok tíz év alatt kiadott köteteit. Összesen 308 kötetet. Nos, ebből a 308 kötetből 29% (90 kötet) bevezetője, előszava származik a Jancsó Elemér és Szigeti József nemzedékéhez tartozóktól, 37,5 százaléka (113 kötet) bevezetője az Antal Árpád és magam nemzedékétől, mintegy 25%-a (70 kötet) a Kántor Lajos nemzedékéé, nem egészen 10% (30 kötet) a Gyimesi Éva, Molnár Szabolcs nemzedékéé s végül mindössze 1,7% (5 kötet) bevezetőjét, előszavát bízták kiadóink Egyed Péterre és nemzedékű társaira. Persze, volna igazság abban az ellenvetésben, hogy egy bizonyosfajta irodalomtörténeti beéréshez időre van szükség, és hogy egy évtizeddel ezelőtt az egész nemzedékkála más képet mutatott, hiszen akkor a mai harminc alattiak húsz alattiak voltak és így tovább. De valahogy mégis aránytalanak érzem ma az 50 fölöttiek 67%-ával szemben a 30 alattiak 1,7%-át, különösen ha fellapozom a Gaál Gábor kezdeményezte *Haladó Hagyományaink* sorozat 1951–1955 között megjelent köteteit, s ott látom a mai 50 fölöttieket zömmel — mint 30 év alatti munkatársakat.

Úgy hiszem, irodalomtudományunk jövője szempontjából létkérdés, hogy szakítsunk a szerkesztőségi munkatárs-politikával, amely a „megbízható” szerzőkkel, a „kész anyagot szállító” munkatársakkal dolgozva, lemond a szerkesztői munkakör egy ma reálisan meglévő nagy lehetőségéről: az elkövetkező munkatársi nemzedék ráneveléséről a legkülönbözőbb feladatokra. Úgy hiszem, az ilyen előszavazói, kötetgondozói, bevezetői feladatok az „egyetem utáni” kutatóképzés kitűnő iskoláivá válhatnak, nem beszélve arról, hogy a kutató hajlandóságú fiatalok számára ezek a fórumok a szellemi alkotómunka erkölcsi — és bármilyen szerény, de reális anyagi — megbecsülését is ígérhetik.

A most megjelent irodalomtudományi és stílusztikai kötet ennek a kutatóképző iskolának egy következő osztálya lehetne. Hiszen olyan fórumot próbál teremteni, ahol már a napi témaelvárásoktól és kiadói kötöttségektől (mert tisztában kell lennünk azzal: egy előző vagy bevezető mindig tematikai, hangvételi kötöttséget is jelent), tehát az ilyen kötöttségektől függetlenül biztosít közlési lehetőséget, a szabadon választott és terjedelmileg sem korlátozott tanulmánytéma szakszerű megközelítésében jelölve meg a közlés egyetlen kritériumát.

A nyitó kötet persze sok problémát felvet. De a — reményünk szerint két-évenként vállalható — következő kötetek segítségével e problémák jó része, lévén azok irodalomtudományunk növekedési problémái, fokozatosan megoldódik. Ehhez viszont az adott lehetőségek felelős kihasználása, magának a munkának a komoly vétele szükséges.

Engel Károly • Rész kutatás, komparatiztika, megbecsülés

Már az idősebb nemzedékhez tartozó irodalomtörténészként nagyon örvendek, hogy ezen a megbeszélésen részt vehettem, mert bizony eddig az én pályafutásom alatt ilyen megbeszélésben nem volt részem. Kétszeresen örvendek, egyrészt azért, mivel ez a kötet, amelyről és amelynek az ürügyén most vitatkozunk, magasabb szinten valósította meg azt, amit Jancsó Elemér és munkatársai annak idején a Gaál György által is említett 1919-es kötetben elkezdtek, amit aztán szerettek volna folytatni 1941-ben, majd pedig 1959 táján; ez a második próbálkozás is, sajnos, kudarcba fulladt, de meg kell jegyeznem, hogy ennek a kötetnek még munkatársa lett volna Kristóf György is, mégpedig a kolozsvári Petőfi-iskola, a kolozsvári Petőfi-filológia hagyományait összefoglaló tudományával (tudomásom szerint mindmáig meg nem jelent ez a személyes emlékeken és nagyon alapos kutatásokon alapuló tanulmánya). Számomra nagy élmény volt Gyimesi Éva vita-indító előadása, és én a magam részéről szinte mindenben egyetérték azzal, amit ő elmondott. Nagyon tetszett nekem az, ahogy kidomborította az interszubbjektíve elfogadható, felülvizsgálható, tényekkel ellenőrizhető, tehát végső soron cáfolható nézeteknek a fontosságát, mivel csak az ilyen interperszonális vita adhat alkalmat egy mindnyájunk által elfogadható szintézis kialakulására — minthogy az irodalom-

történeti kutatás nemcsak felkészültség, tájékozódás, hanem bizonyos fokig vérmérséklet kérdése is. Van, akit a nagy szintézisek vonzanak, van, akit — mint az én munkásságom is bizonyítja — inkább az apróbb tények, a mikrofilológia, és e kettő között nem lehet nagysági sorrendet vagy értékrendet felállítani. A mi irodalomtörténeti kutatásunknak alapkérdése az összedolgozás. Akit a beállítottsága inkább részletkérdéseknek a megbízható tisztázására tesz alkalmassá, azt tegeye; nem pozitívista módon, mert ahogy Szabó Zoltán professzor nagyon szépen bebizonyította, a pozitívizmus nem ott kezdődik, hogy adatokat hordunk össze, hanem ott feneklünk meg a kátyuban, amikor adatokat talicskázunk. Az adattalicskázó jelző egy volt kolozsvári professzorra, Dési Lajosra ragadt rá (szerintem azért egy fokkal többet tett, mint hogy éppen adatokat talicskázott volna össze), de figyelmeztetésnek érzem mind a magam, mind a mások számára azt a megállapítást, hogy adatfelhalmozás elvi következtetések levonása nélkül annyi, mint ha úgy akarnánk házat építeni, hogy éppen csak összehordjuk a téglákat rakásba — ezzel nincs kész a ház.

Továbbmenve, Gyimesi Éva referátuma, Rohonyi Zoltán és mások hozzájárulása azt igazolja, hogy igenis szükség van világirodalmi kitekintésre, de szükség van arra is, hogy tudatosan a magunk múltját is megismerjük. (Ilyen vonatkozásban rendkívül megrázott az, amit Szilágyi Júlia elmondott.) Nagyon érdekes például azt megállapítanunk, hogy mindazt, amit Hankiss Elemérre hivatkozva Gyimesi Éva felvázolt a befogadás három szintjéről, már Brassai Sámuel is megfogalmazta, 1855-ben, a *Kritikai Lapokban*. S hogy a kolozsvári egyetem első magyarprofesszora, Imreh Sándor ugyanolyan befogadásesztétikai szempontokat próbált érvényesíteni a magyar irodalomtörténet oktatásában, mint amelyeket most a német befogadásesztétika helyezett előtérbe. A saját tapasztalatomból említek egy példát e szempont jelentőségének a kiemelésére. Most, midőn Reischel Artúr (Réthy Andor) halálának tizedik évfordulójára, reméljük, végre megjelenhet nagy műve, a *Magyar irodalom — románul*, és a véglegesítés során számba vettük a magyarból románra történő fordításokat, kirajzolódott a magyar irodalom recepciójának az irányvonala: hogy lényegében mi az, amit a magyar irodalom mondjuk a románság számára tudott nyújtani. Az egyik legfontosabb szempont éppen egy ilyen befogadásesztétikai szempont volt. Ezekről a dolgokról mi már Mózes Huba kollégámmal és Dávid Gyulával együtt megpróbáltunk publikálni is, az *Istoria teoriei comparatistmului in România* című gyűjteményes kötetben, 1972-ben, majd a *NyIrK*-ben, az 1975-ös évfolyamban.

Engem is egy kicsit meglepett az *Irodalomtudományi és stílusztikai tanulmányoknak* XX. századi központúsága, és ezzel kapcsolatosan számomra is nemzedéki problémák merültek fel.

Gaal György tanulmányából kiderült, hogy Kristóf Györgyre, György Lajosra és kortársaira a romániai magyar irodalomtörténeti munkásságban az a feladat hárult, hogy fenntartsák, a változott körülmények között, a magyar irodalomtörténeti kutatás folytonosságát. A második nemzedékre — amely a felszabadulás után lépett porondra, és ismert vezetőegyeniségei Gaál Gábor, Jancsó Elemér és társaik voltak —, arra elsősorban az a feladat hárult, hogy kimutassa a magyar irodalom fejlődésében a haladó hagyományokat, a haladó törekvéseket, irányzatokat. Úgy érzem, hogy ez a nemzedék ebben a vonatkozásban eleget is tett feladatának. És olyan vonatkozásban is eleget tett, hogy fokozottabb mértékben ráirányította a figyelmet azokra a vonásokra, amelyek a magyar irodalmat a testvérnépek, elsősorban a román nép műveltségéhez fűzték.

Be kell azonban ismernünk — legalábbis a magam részéről be kell ismernem —, hogy azok az aránytalanságok, amelyekre a Kriterion kiadónak az olvasóhoz intézett bevezetője szabatosan utal, a mi munkánk velejárói voltak. Mégpedig azért, mivel — sajnos — nagyon gyakran engedtünk a kínálkozó alkalomnak, az évfordulónak, a pillanatnyi feladatoknak, és a pillanatnyi feladatok teljesítése közben megfeledkeztünk arról, hogy egy magasabb szempontú igényt is ki kellene elégíteni. Nos, arra a nemzedékre, amely utánunk lép a porondra, s amely ebben a kötetben már számottevően képviselve van, erre a nemzedékre egy sokkal nehezebb feladat vár: mégpedig, hogy az előző két nemzedék tapasztalatából részben a részletkutatásokat, részben pedig a szintézist a modern irodalomtudomány színvonalán egységbe kovácsolja. Ehhez a feladathoz viszont — ahogy Dávid Gyula is mondta — nem elég őket felkészíteni. Függetlenül attól, hogy tudunk-e intézményes kereteket biztosítani — ez lenne az eszményi —, legalább ott és akkor, amikor tudunk, ennek a nemzedéknek segitenünk kell. Hol pusztán könyvészeti utalásokkal, hol pedig azzal, hogy figyelemmel kísérjük a munkásságát.

Szabad legyen még egy vonatkozásra, éppen az intézményesítés kérdésében és az írószövetség vonatkozásában rátérnem. Az, amit Herédi Gusztáv elmondott,

minket régen foglalkoztat. Annak idején például, midőn a Petőfi-évfordulóval kapcsolatos ünnepeket szervezték, magam is bátorkodtam egyszer egy ilyen író—olvasó találkozó alkalmával felvetni, magánbeszélgetés formájában, egyik jeles írónknak: ha azt óhajtják, hogy a romániai magyar irodalomtörténészeknek valamelyes súlyuk legyen az ország egészének a kulturális életében, akkor első sorban a romániai magyar íróársadalomtól várjuk el, hogy egy kicsit többre becsülje a mi munkásságunkat. És egy gyakorlati példát adtam: mindenkit meghívtak külföldről, belföldről ezekre az ünnepekre, pusztán a romániai magyar irodalomtörténeti kutatásnak akkor még létező intézményes keretein belül működőket nem. S megmondtam, nem személy szerint kérjük mi ezt a meghívást, hanem annak a bizonyos intézménynek, nevezetesen a kolozsvári Nyelv- és Irodalomtörténeti Intézet vezetőségének kellene küldeni egy meghívót az Írószövetség részéről, amelyben meghívják az irodalomtörténeti munkaközösség tagjait ilyen és ilyen irodalmi rendezvényre. Lehet, hogy nem éppen azt a személyt jelölik ki, aki hát úgy érzi, hogy a leghivatottabb lenne elmenni. De mindenesetre az intézmény vezetősége számára világos lenne, illetve pontosabban körvonalazódna, hogy a romániai íróársadalom és nevezetesen az Írószövetség számon tartja az irodalomtörténészek munkásságát, és igényli a velük való közreműködést. Ezért üdvözlöm annyira Herédi Gusztávnak a problémafelvetését, és kérem íróársainkat, hogy a jövőben ezt a szempontot mindig tartsák tiszteletben — legalább azokat az intézményes kereteket, amelyek pillanatnyilag megvannak, támogassák, aktív érdeklődéssel.

Fábián Ernő • Eszmetörténet, irodalomtörténet

Senki nem vonhatja kétségbe, hogy szükségünk van olyan előadásokra, írásokra, melyeket „a tudományok jelenlegi állása” szerint készült összefoglalásoknak lehet nevezni. Ezek közé tartozik Gyimesi Éva vitanyitó előadása is. Egészen más kérdés, hogy az irányzatok, módszerek, elképzelések közül mi bizonyul maradandónak. Ezt a kortárs nem tudja eldönteni. Ami pedig az intézményeket illeti, a szükségletek felméréseivel a feladatok körvonalai rajzolódnak ki élesebben.

Legfájdalmasabb mulasztásaink közé tartozik, hogy irodalomtörténetírásunk egyoldalúan foglalkozik az irodalmi művek keletkezésének szellemi, ideológiai környezetével. Nem fontos különösebben bizonyítani, hogy az író, a mű és a befogadó nem vonható ki korának és az utókornak ideológiai hatásai alól. Mert az alkotás nemcsak valamilyen ideológiát hordoz, hanem ideológiai erővonalai között keletkezik, a mindenkori befogadó pedig nem léphet ki valamilyen „tisztá artisztikumba” ideológiai környezetéből. Azt hiszem, hogy ez különösképpen vonatkozik a nemzetiségi közösségek irodalmára, mert — többek között — a távlatkeresés életszükségletként írja elő a cselekvést és annak motiválását.

A két világháború között az írókat a közösségi élmények láncolták az irodalomhoz. „A népnevelés, az irodalom és művészet problémáit kell a kisebbségi élet első vonalába állítani, amelyek egyenrangúak a politikai természetű célokkal” — írta Tabéry Géza, akit igazán nem lehet azzal vádolni, hogy engedményeket tett volna a napi politikának. De elvárta, hogy a politika eszközeit alárendelje a magasabb humánumnak, hogy elsőbbség biztosítható a szellemnek mint „teremtő és nemzetfenntartó erőnek”. (*Emlékkönyv*. Kvár, 1930. 72.)

Irodalomtörténetírásról beszélve, elkerülhetetlenül megfogalmazódik a kérdés: alkothatunk-e megközelítően teljes képet a mű értékéről, jelentéstartalmáról, befogadásáról, ha csak részben vagy egyoldalúan ismerjük keletkezésének szellemi-ideológiai környezetét?

A legjobb szándékkal és jóindulattal sem mondhatjuk el, hogy kellő tudományos igényességgel — „a tudományok jelenlegi állása” szerint — foglalkoznánk eszmetörténeti hagyományainkkal. Olyan gondolkodók, írók, mint Tavasz Sándor, Makkai Sándor, Szabó Dezső, Bánffy Miklós, Nyíró József, akik nélkül nem érthető meg a két világháború közötti irodalom, részben még mindig ún. kényes témák, s nem is oly rég legfeljebb elítélően illett róluk szólni. S az ilyen hivatkozásokban, utalásokban nem is volt hiány. Akinek kedve kerekedik, összegyűjtheti őket a dogmatizmus illusztrálására. Többé-kevésbé a tabuk közé sorolható az *Erdélyi Fiatalok* és a *Hitel* ideológiai iránya, Németh László és a népi írók hatása. Mi sem jellemzőbb a *tabusító módszerre*, mint a gondolkodó Németh László szembeállítását az íróval. Az akadémiai magasságokban írt dolgozatokban valószínűleg hemzsegnek a pejoratív minősítések — harmadikutas tévelygő, irreális

tervhalmozó, utópiák megszállottja, dekadens pesszimista stb. stb. Ha „ilyen“ Németh László, akkor szólnom sem kell a Szabó Dezsővel szemben elszabadított indulatokról.

Ez a fajta tendenciózus vagy tudatlanságtól vezetett eszme- és irodalomtörténetírás teljesen elferdíti az egykori valóságot, a művet éppúgy, mint a befogadás mechanizmusát, ideológiai ködképekből összetakolt dimenzióba helyezi az alkotót és alkotását. Mert a történelem az ő fejükben olyan, mint egy állomásokkal megmetszített vasúti pálya, melyen a vonatok — nemzetek, nemzetiségek egyedi története — előírt és megmásíthatatlan menetrend szabályai szerint közlekednek. S aki nem alkalmazkodik e menetrendhez, lemarad, s ezért csak tévelygő lehet. Nem véletlen, hogy éppen újkori irodalmunkból alakult ki a „két vonulat“ elmélete. Amint mondják és írják, a kompromisszumokra hajló Gyulai—Ignotus—Babits-féle irányzattal, a mindenkori irodalmi fő áramlattal mindig szembeeszt a Petőfi és a magányos Ady képviselte népforradalmi vonal. E dogmatikus felfogás gyökerei a húszas-harmincas évekig nyúlnak vissza, amikor az esztétikumot a politikai stratégia és taktikai harc álláspontjáról nézték. Nem is említeném e felfogást, ha Babitsról, a *Nyugatról*, Adyról, az *Erdélyi Helikonról*, a transzilvánizmusról — különböző áttételekben — nem ismétlődne napjainkban is. Talán elég, ha arra hivatkozom, hogy a két világháború közötti irodalmunk egyik legértékesebb alkotásáról, Bánffy Miklós trilógiájáról (*Megszámláltattál... És hűvátaláltattál... Darabokra szaggattal*) — érdemben még senki sem írt. Legfeljebb az író t nyeglén, mint tehetséges dilettánst mutatták be. Valószínű, azért e nagy tartózkodás, mert Bánffy Miklós politizált is. De ez távol tarthatja-e az irodalomtörténeteket a mű elemzésétől? Hogy mást ne mondjak, ilyen meg gondolásból Ezra Pound költészetével sem kell foglalkozni.

Ha azt akarjuk, hogy tudományos igényességgel és módszerekkel, korszerű irodalomelméleti tudás birtokában foglalkozzunk múltunk értékeivel, elsősorban a berögzött dogmákkal kell szakítanunk. Mert valahol a régebbi és újabb dogmákkal való, immár tragikus viszonyunkban kell keresnünk a magyarázatot a „gyökeresek“ és a „gyökértelenek“ között folyó áldatlan vitára. Másfelől pedig az irodalomelmélet és történetírás nem lehet meg tudományos, *korszerű fogalmi nyelven dolgozó eszmetörténetírás nélkül*. És nem szabad elfelednünk a befogadás-esztétika irodalomszociológiai alapjait. Úgy gondolom, hogy a múltra nézve a *magatartástörténet* lehet a befogadás rekonstruálásának eszköze. Ha elfogadjuk, hogy a szöveg és a befogadás elválaszthatatlan.

Az előadások sem említették, s a vitában sem kerültek szóba a kiegyensúlyozott, alkotó szellemi élethez elengedhetetlenül szükséges demokratikus körülmények. Gyakran használt fogalmaink közé került a pluralizmus — másképpen szólva: az irányzatok, felfogások, vélemények szabad dialógushelyzete kialakításának fontos igénye. Amihez hozzá tartozik a türelem, az a szerzett képesség, hogy mások véleményét el tudjuk viselni, meg tudjuk hallgatni, hogy vitáinkban ne kerüljünk az indulatok uralma alá. Karl Popper írja egyik tanulmányában, hogy az értelem, akárcsak a tudomány, kölcsönös kritika útján gyarapodhat, s ezért a társadalomnak olyan intézményekre van szüksége, melyek megőrzik a kritika és a gondolkodás szabadságát. Ha azt akarjuk, hogy a korszerű tudományosság módszereivel ismerjük meg irodalmi múltunkat, egymás iránt is nagyobb türelmet kell tanúsítanunk. S akkor a sajtóban és más, ha szűkösben is, de rendelkezésre álló intézményekben kevesebb lesz a kizárólagosságot sugalló vélemény, s felbomlanak azok a csoportosulások, melyek magukat tekintik a gyökeresség vagy a nagyvilágítás nevében az igazság birtokosainak.

Katona Ádám • A középiskolai irodalomoktatás nézőpontjáról

Az intézményekkel kapcsolatban jegyzem meg, a számbavétel teljessége érdekében, hogy Székelyudvarhelyen a székelykeresztúri múzeum jelenlegi igazgatójával, Fülöp Lajossal együtt néhány évvel ezelőtt létrehoztunk három emlékszobát, ahol a Tompa László és Tomcsa Sándor írói hagyatékát gyűjtöttük össze; különböző dokumentumokból összeállt a Józsa Béla emlékszoba. Én azt hiszem, hogy ilyen akciókra — a helyi szervek támogatásával — mást is lehetne vállalkozni, addig, amíg megszületik az olyan régóta álmódott, emlegetett, szóban-írásban többször kért romániai magyar irodalmi múzeum.

Ez csak egy részletkérdés. A másik és — mondjuk — lényegi mondandóm Gyimesi Éva balladaszerűen kihagyásos, ugyanakkor hősenkszerűen hosszú elméleti

traktátusához kapcsolódnék. Itt elég élesen felvetődött az egyetemes és a helyi érdekűség fogalma; az érték mint kizárólagosan esztétikai, irodalmi kategória és az azon kívüli tényezők szembeállítás. Fábán Ernő részben utalt rá, ezen a vonalon szeretnék továbbmenni, kapcsolódva a Szabó professzor által idézett nézethez, amely szerint már ideje szakítanunk a forma és a tartalom szétválasztásával, amit mi is örököltünk az ötvenes évekből; és azzal a szemlélettel, ami végső soron elvezetett a legnagyobb „teljességhez” a magyar irodalomtörténetben: a sokat szidott „nagy spenót”-hoz.

Ideje lenne fölmérni azt, hogy az érték nem formai kérdés csupán, és nemcsak esztétikai értékkel kell számolnunk irodalmunk, művészetünk esetében, hanem egyéb értékkel is — és ez a sajátosságainkból adódik. Én is átrágtam magam azonkon a kiadványokon, amelyekre Gyimesi Éva, illetve Rohonyi Zoltán utalt. Amiket lehet irodalomtörténeti, elméleti divatjeleknek tekinteni, lehet korszakalkotó, zseniális, tudatformáló alapműveknek tekinteni, ki ahogyan kívánja, mert kétségtelenül tartalmazzák, látószögünkből nézve, az úgymond nyugat-európai vagy szűben kifejezve, a tudományos, „egyetemesen tudományos” felfogást. Elmondhatom, hogy rengeteg gondolatébresztő, szemhatár-tágító nézettel találkoztam én is ezekben a művekben, olyan nézetekkel azonban, amelyek valahogy nem hatottak rám revelációszerűen. Miért? Azért, mert olyan irodalmak vizsgálatára alapozódtak java-részben, amelyek évszázadok óta megengedhették maguknak az öncélúságot, az esztétizálást.

Ugyanakkor ezek a különböző és egymásnak olykor merőben ellentmondó irányzatok nemegyszer valóban a rossz értelemben vett metanyelv és metagondolkodás útvesztőit is kínálták. Én nem hiszem, hogy bármilyen tudomány akkor válna igazán tudománnyá, hogyha a közérthetőségtől tökéletesen igyekszik elszakadni. Persze, a másik nézetet sem fogadhatom el, hogy egy tudomány megélhet „technikusok” nélkül, megélhet egy gondolatrendszer fogalmi kifejezésére való törekvés nélkül. Egészséges középutat kell keresnünk, s akkor nem hiszem, hogy Rohonyi Zoltánnak vagy másnak a tanulmányait visszautasítanák a folyóirataink.

Azt a fajta szemléletet, ami Gyimesi egész előadását nem, csak bizonyos elemeit jellemezte, elméleti fejtegetésének egy részét, ezt a szemléletet érzem érvényesülni a középiskolai tankönyvek egy részében is. Én most nem akarom a hallgatóság türelmét igénybe venni, de felhívnam a figyelmet arra, hogy itt van egy X. osztályos tankönyv, amely évek óta használatban van, amelyiknek a szemléletében merőben egyenlő és kevésbé tudományos nézetek olyan mértékben uralkodnak el, amelyek szerintem nem egész közönségünket szolgálják. És itt megmondom, mire gondolok. Arra, hogy a XX. századi tankönyvből Ady Endréről jóval kevesebbet tudnak meg a tanulók, mint — teszem azt — Latinovits lemezéből. Ami nem valami szerencsés dolog. Ady Endréről, a költőről nagyon sokat megtudunk — Ady Endréről, a magyar költőről, aki a mi tizedekeseinkhez szólhatna, nagyon keveset. A népi írókról olyan nézeteket népszerűsít ez a tankönyv, amelyek sajátosak, egyediek: Láng Gusztáv nézetéről van szó, egy önállóan gondolkodó személyiség tiszteletreméltó nézetéről. De ezek nem tankönyvbe kívánkoznak.

A tankönyv jellegét mutatja (pillanatnyilag egy tavaly használt változat van a kezemben), hogy szerintem még a népi írók egész serege — Erdélyi József, Kodolányi János, Sinka István — életben van. Sőt, az 1981-es változat szerint is még él Kodolányi. Ez valahogy szimptomatikus. Nem ezen az egy-két adaton múlik a korszerűség, hiszen ez talán nem a szerző, hanem a tankönyvkiadó hibája — a régebben leadott kéziratot nem korrigálta ilyen szempontból —, de szimptomatikus a szemléletre, hogy ugyanebben a könyvben viszont a többi írói csoportosuláshoz tartozó alkotók életrajzi adatai, tehát az elhalálozási adatok is szerepelnek. Az is sajátos, ahogy az irodalom különböző irányzatai tárgyaltak: a polgári-humanista, a szocialista, a népi irodalom. Lukács György véleményem szerint kitűnően és érdemben tárgyaltatik. Nem a középiskola és nem X. osztály számára fontos ismeret az, hogy Lukács Györggyel vitatkoztak a kortársai, a tanítványai, és vitatkoznak vele a mai napig. Lukács Györgyöt nem azért szeretjük, mert vitatéma volt. Tehát teljes értékű a bemutatása. Érdekes módon Veres Péternél viszont a korlátok kerülnek előtérbe; a tankönyv sajátos műfajából adódóan nem elfogadhatóak az utalások fanyalgásokra, bírálatokra (amik másoknál hiányoznak). Tehát egyfajta elfogultságot találunk egy olyan nagy fontosságú kiadványban, amely esetleg a harminc év múlva tartandó hasonló értekezletnek a megalapozását jelenti, mert a mi mostani tanítványaink lesznek itt — talán — az akkori *Korunk*-nál, és fognak tárgyalni sajátos irodalomtörténeti problémáinkról. Egy ilyen fontos kiadványban tehát a hasonló szubjektívításokat feltétlenül mellőzni kellene.

Egy másik, az irodalomtanár számára mindennapos (nem akadémikus!) gond: szót kellene ejteni arról, hogy nincsenek összehangolva az irodalomtörténeti kiad-

M. MAKKAI PIROSKA:
JÓZSEF ATTILA
(a Korunk Galéria anyagából)

MAKÁR ALAJOS: SZÉKI ÖREGASSZONY
(a Korunk Galéria anyagából)

ványok, tankönyvek az irodalomtörténeti szöveggyűjteményekkel és programokkal. Nem beszélve arról, hogy a szöveggyűjtemények hozzáférhetetlenek, és ezért diákok szárai nőnek úgy föl, hogy alapvető irodalmi szövegek nem jutnak a kezükbe, mert a tankönyvekkel párhuzamosan nem jelennek meg a szöveggyűjtemények. Meggondolandó, hogy kinek írnak a tisztelt értekezlet jelenlévő résztvevői, kinek írunk, kinek írok, hogyha nem tanul meg olvasni az a diák, mert nincs ahonnan megtanulnia.

Az iskolai könyvtáraknak a helyzete nem ide tartozik, nem kívánok erre kitérni, de érdemes lenne egy kerekasztal-értekezleten — előzetesen konkrét felméréseket végezve — megnézni, hogy Arany János *Toldijához* hány diák jut hozzá egyik-másik középiskolában — és nem is akármilyen középiskolában. Amikor ilyen alapvető kérdések vetődnek föl, mint a minimális hozzáférhetőség, az alapvető műveknek a kérdése, valamint a tankönyveinkkel kapcsolatos még ezer és egy sorolható kifogás, akkor valahogy úgy érzem, hogy ez a kitűnő Kriterion-kiadvány, amelyet végigolvastam — és élvezettel olvastam végig a benne levő tanulmányok túlnyomó többségét —, hát ez valahogy a levegőben lebeg. A középiskolai tanítás és az irodalomtudomány között nincs meg a kívánatos, az élő kapcsolat.

Szigeti József • Fügőleges népvándorlás

Az itt felmerült problémákkal kapcsolatban csupán egy kérdéstről szeretnék szólni, éspedig a bevezetőben is említett *befogadásesztétika* értelmezéséről, valamint jelentőségéről hazai magyar irodalomtörténetírásunk, de szépirodalmunk szempontjából is.

A bevezető rámutatott, hogy ennek az új szemléletnek egyik alapelve: az irodalom története nemcsak az írók és művek, hanem a befogadások, vagyis a művek „olvasatainak” története is. Következőleg a korszerű irodalomtörténetnek számolnia kell írón és művén túlmenően az olvasók hatalmas táborával is: hogyan hatott a mű a különböző korok olvasóira? A súlyos gondolat, ami ebben az új esztétikai megközelítési módban jelentkezik: a felelősség az olvasó iránt, akihez szól a tudós, a szépiró. Mai feladataink között, amikor székszerűen vetődik föl a tömegek szellemi felemelkedésének, a „fügőleges népvándorlás”-nak (Féja Géza) elodázhatatlansága, valóban nagy a fontossága ennek a szemléletmódnak, mert a *tömegek* jelentőségére figyelmezteti az írástudót: mondanivalójában s annak megformálásában is tekintettel kell lennie a széles tömegek igényeire.

Persze, a gondolat nem új: minden nagy író érezte, hogy törekvései akkor válnak mozgósító erővé, ha behatolnak a tömegekbe, s olyan magatartásmodellt alakítanak ki, amely követhető nemcsak egyesek, de a közösség egésze számára is. Csak egy példát említek: Németh László egyik, Adyval kapcsolatos megemlékezésében így ír: „Egy költő műve azzal, hogy itt hagyta, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie.” (*Az értelmiség hivatása*, Bp., 1944. 284.) Benne van ebben a mondatban a recepcióesztétika alapelve: az irodalmi folyamat azáltal válik teljessé, hogy a művet befogadják, hogy segít tájékozódni, talpon állani, megmaradni, továbbadni az értékeket, amelyeket századok kiemelkedő írói, tudósai halmoztak föl, akiknek művében nincs szakadék esztétikai érték és mozgósító erő között, mert a „fogyasztó” számára elérhető módon fogalmazták meg mondanivalóikat. A befogadás, az olvasatok története is beletartozik tehát az irodalmi folyamat felférésebe, sőt a kutató munkájának egyik alapvető feladata.

Ami már most a befogadásesztétika *értelmezését* illeti, világosan kell látni, hogy nemcsak egyoldalú folyamatról van szó. Igaz, a szerző az olvasó számára alkot, következőleg a mű hat az olvasóra; ámde a recepció folyamat visszaható erejű is: az olvasó nemcsak befogad, hanem igényekkel is fellép; nemcsak a szerző toborozza olvasóit, de az olvasóközönség is megteremti a maga szerzőit, befolyásolja a művek keletkezését. Végső fokon a recepcióesztétika nem egyirányú mozgást jelent, nem végpont, hanem új tevékenység *kiindulópontja* is. (Manfred Neumann: *Társadalom — irodalom — olvasás*, Helikon, 1980. 1—2: 77—79.) Kölcsönhatásról van tehát szó, amelynek létrejötte mindkét fél számára előnyös, sőt mindkét oldal létérdeke. Ha akadályok merülnek fel kiépülésében, mindkét oldal megsínyli: az olvasó kirekesztődik az egészséges szellemi élet összefüggéséből, az írástudó pedig elveszíti kapcsolatát életető talajával, a valósággal. S az eredmény már ismert: az egyéni problémák, bajok jelentőségének eltűlése, amelyek természetesen megalapozottak lehetnek az egyén szempontjából, ám nem biztos, hogy a *közösség egésze* életének összefüggésében *ugyanolyan* jelentőségűek, mint aho-

gyan az egyén érzi. A recepcióesztétika helyes értelmezése éppen ennek a két-irányú mozgásnak a felismerése. Ennek nyomán követése nélkül az irodalmi folyamatról alakított képünk nem lehet teljes, tudományos, mivel nem ad feleletet a kérdésre: milyen társadalmi „rendelésnek” tett eleget az írástudó? A recepcióesztétika lényege: az író és olvasó egységben látása és láttatása. Az ilyen szempontú irodalomtörténeti tanulmány azután földéri, hogy milyen mélyre hajlott le az író, hogy meghallja a „rendelést”.

Mit jelent mindez a hazai magyar nyelvű tudományos és szépirodalmi tevékenység vonatkozásában?

A mi sajátos helyzetünkben az anyanyelvű tudományos és szépirodalom az előremutató, a megtartó *nemzetiségi tudat* kialakításának egyik fontos eszköze, az „önidentitás” megőrzésének egyik alapvető feltétele. Ebből adódik, hogy számunkra döntő követelmény a kommunikáció megteremtése és biztosítása író és olvasó között. Ha akár a tematika, akár a megformálás vonatkozásában az írástudó elszakad közönségétől, egyrészt önként lemond arról, hogy hasson a nemzetiségi tudat kialakítására, másrészt nélkülöznie kell a közönség részvételét az új művek, az új produkció létrejöttében.

Ebben az összefüggésben kell szemlélnünk egyes itteni felszólalásokban is megfogalmazott aggodalmakat: egyes tanulmányok, tankönyvek, de szépirodalmi alkotások is olyan nehézségek elé állítják az olvasót, hogy az végül is lemond a küzdelemtől, megadja magát. Mindenki találkozott, s találkozik naponta a *közérthetőség* problémájával. A kérdés nem oldható meg azzal, hogy az írástudó kijelenti: nem érdekelnek a panaszok, emelkedjek fel az olvasó az én színvonalamra! De nem megoldás a másik lehetőség sem: az írástudó mondjon le mindenfajta igényességről a közérthetőségre hivatkozva. A megoldást valahol félúton kell megtalálni: folytonos gondunk kell hogy legyen az olvasók esztétikai nevelése, ám ugyanakkor az írástudónak is számolnia kell az olvasók teherbíró képességével. Csak ez a *kétirányú erőfeszítés* biztosíthatja, hogy ne következzen be *szakadás* az írástudó és nemzetiségünk tömegei között.

Persze, ez a jelenség másutt is problémát okoz, bár talán nem olyan életbevágó, mint a mi konkrét feltételeink között. Feltűnése azonban másutt is aggodalmat támaszt. Ez vezethette Király István tollát, hogy ilyen keményen fogalmazzon: „A gondolat helyett a tudományos zsargon, az igazságatörés szenvedélye helyett a módszertani fontoskodás. Egy felduzzasztott, öncélú, fogalmi apparátusba, egy tudományos »metanyelvbe« rejtették el magukat gyakorta a hozott gondolatok. Irodalomtörténetesek irodalomtörténetesek számára kezdték el írni. Nem mintha nem lenne lényeges az ilyen típusú, pusztán műhelymunka. De a műhelynek befallódott itt szinte az ablaka. Nem hatott ott benne az élet rendelése. Nem volt jelen még közvetetten s áttételesen sem a cél problémája. Teljesen elveszett a gyakorlat szempontja.” (*Tiszatáj*, 1981. 7 : 52.)

Az ítélet más körülmények között hangzott el ugyan, de minket is figyelmeztet: csak a kommunikáció teszi lehetővé az írástudók aktív szerepét a korszerű nemzetiségi tudat kialakításában. Időszerű hát Izsák József figyelmeztetése, aki irodalmunk olvasóiról készített vizsgálatának eredményeit így zárja: „Sok írónkat afelől is meggondolkoztatná, hogy mit kövessen: a *tömegekkel* való nyílt kommunikáció útját, vagy a *kevesekhez* szóló dekódolások kifejezés útvesztőjét.” (*Igaz Szó*, 1981. 10:284.) Befejezésül hadd hivatkozzam ismét Németh Lászlóra: „Egy társadalom igazi ereje nem a belőle rakétaként fölszálló tüneményekben, hanem a mélyen dolgozó emberek értékében van.” (*Pedagógiai írások*. Téka. Buk., 1980. 231.)

Vigyázzunk, nehogy az írástudó műhelyének ablaka tényleg befallódjék!

Rohonyi Zoltán • Ha egyszer irodalomtudományról van szó

Elnézést, hogy újra szót kérnék, de ennek az az oka, hogy Kántor Lajos felszólított a vitatkozásra is. Nem szándékom a vitatkozás, csak figyelmeztetni szeretnék két vonatkozásban.

Nilván, amikor magam is megfogalmaztam, hogy bizonyos értelemben hosszú volt és ezért fárasztó lehetett a bevezető, azért az nem azt jelenti, hogy csak arra figyeljünk fel egy bevezetőből vagy kettőből, ami éppen tetszik nekünk. Tudniillik ott, amikor — többek között — a monizmusra is hivatkozva, szóba hoztuk, hogy az esztétikum-centrikusságot azért bizvást megkérdőjelezhetjük, és a mi szükségleteinkhez mérjük, akkor két szempontot keverünk, az egyik az, hogy

a mi szükségleteinket senki sem tagadja, a másik pedig az, s a referátumban világoosan elhangzott, hogy milyen szintjei vannak a befogadásnak, ami azonban nem jelenti a cezúrát közöttük. A monista felfogás éppen az, hogy ezek a különböző aspektusok mind az esztétikumban valósulnak meg, és ettől nem tudjuk függetlenné tenni. Azért teljesen igaza van Fábíán Ernőnek és Katona Ádámnak, Szigeti professzornak: igenis szükségletünk az is, hogy szembenezzünk ifjúságunknak, általában nemzetiségünknek a sajátos körülményekből fakadó helyzetével. Azonban ne feledjük el valamit. Pillanatnyilag egy irodalomtudományi kötet hozott össze bennünket, ahol az első minimális kritérium, hogy hagyjuk a tudományos jellegű információkat gyűrűzni egymás közt. Tehát rendben van, Katona Ádámnak teljesen igazat adok abban, hogy valóban a diáksághoz kellene mérni igényeinket, na de most tegyem föl a kérdést: ha az egyetemi oktató például határozottan csak ilyen típusú ismérvek alapján dolgozik, akkor eleve zárójelbe tesz és kiiktat minden modern információt, s ezt a saját diákja fogja tömeges lógással honorálni. Tehát a mi feladatunk, azé a néhány emberé, aki kötelezően ezzel foglalkozik, hogy ezeket a problémákat ébren tartsa, bevigye a köztudatba, nem azzal a megfontolással, hogy most egy nemzeti közérzet-ellenes, nyugatos, mit tudom én milyen modern tudományágat képvisel, hanem egyszerűen ha tudományról van szó — akkor tudományról beszéljünk. Ha ilyenkor köznevelés a témakör, akkor köznevelésről beszéljünk. S ilyen vonatkozásban, bár egyáltalán nem tartozik ide, de Katona elég hosszan szolt róla, érdemesnek látnék egy vitát (nem hiszem, hogy ez volna a kerete) arra vonatkozóan, hogy hogyan is kellene megírni irodalmi tankönyveinket, mi az alapvető funkciójuk. Tekintve, hogy ezt nemcsak Katona Ádám veti fel, vidéki kiszállásainkon gyakran találkozunk a problémával, elég sűrűn elhangzó vélemény és ismérv az, hogy igenis túl magas a színvonal, tehát szállítsuk le, szölgünk ahhoz a diákhöz stb. Egy adott pillanatban, egy félig-meddig vita formájában azt a kijelentést kockáztattam meg, hogy aki a leszállítás élvét vallja, ismerve a diákok lehetőségeit, könyvtár- és egyéb adottságait, az sohase feledje el azt, hogy ameddig a többi tankönyv, például a román irodalomtankönyv, rendkívül magas színvonalat diktál, addig az is megfontolandó nemzeti szempontból, hogy hová szállítsuk le mércénket a saját irodalmunkat tárgyalva. Tehát én nem tudom másképp nézni a X-es magyar tankönyvet, mint amilyen szintet a hasonló román irodalomtankönyv biztosít. Ha én önkényesen engedek az igényből, akkor ezzel nyújtok egy befogadást alapot, ebben igaza lesz Katona Ádámnak, de nem fog az a diák engem megkövezni három év múlva, hogy „te engem mire szállítottál le”? Tehát lexikális ismeret nyújtok irodalomértés és esztétikumcentrikusság nélkül. Igaza van Fábíán Ernőnek abban, hogy igenis szükség van eszme- és ideológiatörténetre. Pillanatig se tagadom, benne is foglaltattam lényegében a külső vonatkozási rendszer egy kicsit elvont kategóriájában. De, végül is, ha egyszer irodalomtudományról van szó, akkor maradjunk a terminus mellett. Lehet, hogy „lebegünk valahol a mindenségben”, de ilyen értelemben lebegnek a szociológusok, lebegnek a filozófiával foglalkozók, mert valójában egész humán kultúránknak nincs társadalmi bázisa.

Beke György • Az irodalom nemzeti üzenete

Elképzeltető lenne-e, hogy egy román irodalomtörténeti kézikönyvben, életrajz-gyűjteményben, bármilyen megközelítésű tanulmányban úgy írjon valaki Octavian Gogáról, hogy tudomásul se vegye költészetének nemzeti jegyeit? Egyszerűen kitörölje a Goga-képből az erdélyi románság fennmaradásáért, nemzeti lényének érvényesítéséért vívott irodalmi harcát — az erről szóló műveket — a Habsburg-monarchia idejéből? És a későbbi időkben? Vagy elképzeltető lenne-e, hogy valaki a román irodalom egészének történetét úgy írja meg, hogy ebben egy szót se ejtsen George Coşbuc erdélyi román fájdalomról, az ebből fakadt őszinte énekekről, vagy Liviu Rebreanu műveiből kifejejtse az író erélyes tiltakozását az erdélyi románság életjogait sértő megnyilatkozások ellen? Tovább is haladhatok ezen a gondolatösvényen: a román irodalommal foglalkozó magyar — vagy bármilyen más — irodalomtörténészek legyintheznek-e egy elegáns gesztussal e tematikára, mivel netán saját érzékenységeket sértheznek? A kölcsönös megismerés nagykorúságát mutatja, ha még „idegen” tollak is ragaszkodnak a másik irodalomtörténet valóságos tényeihez, mindegyikhez együttesen, hiszen a maguk korában azok az irodalmi jegyek, jelenségek, színek szintén együttesen, kölcsönhatásukban éltek és

hatottak. Ebben az összefüggésben és éppen Octavian Goga kapcsán jut eszembe, hogy Domokos Sámuel professzor magyar életrajza a román költőről igenis szembenéz — ha néhol túl szemérmesen is — a Goga-életmű egészével, ennek minden nemzeti és társadalmi vetületével. Vagy Ion Chinezu hajdani — mindmáig folytatás nélkül maradt — román munkája az erdélyi magyar irodalom első évtizedéről egyáltalán nem akarta homályba borítani ennek az irodalomnak mélységesen nemzeti jellegét.

Irodalomtörténészeink mai igen fontos tanácskozásán mind az bogárzik a fejemben, hogy vajon az irodalom nemzeti üzenete nem időszerű és odafigyelésre érdemes többé számunkra? Nem hiszek abban a vizsgálódásban, amely egy egész költői életmű jelentését abból ismerné fel, hogy egy-egy szó hányszor fordul elő a versekben, de itt most nem ártott volna valamiféle statisztikát készíteni az elhangzott fogalmakról, szavakról. Úgy érzem, mintha a mi irodalomtörténetírásunk már-már egyetlen gondja a módszerek korszerűsége lenne. Mindjárt hozzátenném, hogy világért sem e korszerű irodalomelméleti megközelítési módok ellen szólok, dőreség is lenne részemről minden efféle, hiszen az orvostudomány vagy a régészet is — hogy ezeket a példákat említsem — ma már a legkorszerűbb módszerekkel vizsgálja mind az élő betegeket, mind a sok száz éves csontvázakat. De a legkorszerűbb műszer is csak segédeszköz lehet, márpedig néha olyan érzésem is támadhatott, hogy a műszerek parádéja fontosabbnak tűnnek magánál a vizsgált élő betegnél vagy a múltat hozó „csontvázaknál“. Mintha a módszer, a ma legkorszerűbb, de holnap már meghaladott módszer — minden műszer tökéletesedik — kedvéért élnének és éltek volna az emberek: az irodalmi művek. Hitem szerint minden műszer, minden módszer az állandó értékek mindegyikét, egyáltalán az élet állandóságát keresi és segíti. A műszer, a mégegy korszak műszer bővületében sem hanyagolhatjuk el azt, amit a műszerek szolgálnia kell: a struktúráért az élő és éltető mondanivalót! Szépség nélkül hatástalan az igazság, de igazság nélkül a szépség szélben lebbenő, elsodort — királyi palást.

Olvasom Sipos Domokos egyik színművét, a *Zokog a porszemet*, amely csakugyan megrázó erővel ábrázolja az erdélyi magyar néptanítók és népiskolák egykori tragikus sorsát. Előveszem Sóni Pál 1969-es kézikönyvét, *A romániai magyar irodalom történetét*; Sipos Domokos méltán külön fejezetet kapott benne. Részletesen szól az irodalomtörténész Sipos Domokos novelláinak erőteljes, lázító társadalmi mondanivalójáról, de a nemzeti kétségbeesés mintha nem is az írónak az előbbivel szervesen összefonódott üzenete lett volna a kisebbségi időkből, erről még véletlen említés sem tetetik! Persze, egyáltalán nem ez az egyetlen ilyenét példa, ez legfennebb azért súlyosabb, mert a Sóni-kötet egyetlen tankönyv volt! Érdemes elgondolkoznunk azon, hogy vajon a társadalmi mondanivaló igazsága és ereje nem csorbul-e azzal, ha a tőle elválaszthatatlan nemzeti mondanivaló teljesen kiszorul az irodalomtörténész látóköréből? Nem is szólva arról, hogy ha valaki — mondjuk egy fiatal tanár — egyszer a tankönyv után magukhoz az irodalmi művekhez fordul, és kezébe kerül a *Zokog a porszem*, nem rendül-e meg benne a hit mindama ismeretekben, értelmezésekben, amelyek felé a tankönyv elindította? Világért sem akarom azt mondani, hogy valamiféle „polgári objektivitással“ — milyen kedvenc érve volt ez a hamisításnak! — minden irodalomtörténeti összegezés a tárgyalt író minden munkáját egyképpen vegye számba, ám ítélkezzék fölötte, de véleményével, érvelésével — és ne elhallgatással tegyen ítéletet!

Az a népszerű, lelkiunkhoz nőtt életelv — úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk — nem mai keletű, Sütő András művészete csak mai akusztikákkal erősítette fel, zengte be vele lelkiismeretünket. De a két háború közötti magyar irodalom minden erdélyi szárnya éppígy állandóan sugározta ezt az üzenetet. Makkai Sándor, Reményik Sándor, Gaál Gábor, Tamási Áron s annyian mások ismételték, tünődtek fölötte, minden társadalmi irányzat oldaláról, talaján, nemegyszer egymásnak ellentmondva a társadalom dolgainak megítélésében, de soha nem tagadva meg ezt az ellentéteken át is összekötő, közös gondot: a megmaradásét. Ezek a „rádióadó“ nem sugározhatnak többé, kialudt bennünk az éltető energia, a fizikai lét; nem az irodalomtörténet feladata lenne-e hát átvenni az „adást“, kiszűrni belőle minden mellékzörejt, és mai szocialista eszményeink jegyében sugározni tovább a megmaradás időket átkötő, összekapcsoló művészi üzenetét? Úgy nőnek fel diáknemzedékek — de még tanárnemzedékek is! —, hogy nem ismerik az erdélyi magyar írásnak ezt a csakugyan legsajátosabb jellegzetességét a két háború idejéből, és mondjuk a negyvenes, ötvenes évek korából sem. Szegény Asztalos Istvánnak dühében megint fejébe tódulna a vér, ha azt látná, hogy ő csak kérelmetlen, ám derűs kedélyű társadalombíráló volt, de a nemzeti megmaradásról, a torzulásról, egyebek között a renegátságról nem volt mondanivalója. Kántor—Láng irodalomtörténetén kívül emlegeti-e még valaki az *Aki nem akar ki* című

félelmetes erejű novellát? Vagy már ilyen eset, önmagát feladó érdek-magyar gyávasága nem lenne többé? Akkor legalább a múlt, a közelmúlt egyik riasztó példaként állítsuk helyre ezt a novellát az Asztalos István-életmű egészében!

A román irodalomtörténet példájából indultam ki, oda térek vissza. Román irodalomtörténészek is igen érzékenyek minden korszerű új módszerre, van bátoróság kikísérletezni, elfogadni a testükre szabottat, elhagyni a másót levetettet, de soha nem a tematikai kizárólagosság jegyében. A szépség, igazság, a társadalmi és a nemzeti együtt adja meg a legjobb román irodalomtörténeti művek teljességét! Vajon ha a magyar irodalomtörténeti műveket román fordításban is megjelenítenék, az e téren teljességhez szokott román olvasó — a román irodalmi közvélemény — nem találná-e csonknak a mi önszemléletünket? Hiszek abban, hogy éppen a román kollégák igényelnék a magyar kollégáiktól az irodalom nemzeti törekvéseinek művészi értékrendjét is, hogy tisztábban láthassák, kikkel élnek együtt.

Gálfalvi György • Permanens hőkorszak

Láng Gusztávnak tökéletesen igaza van: irodalomtörténészeink elsődleges feladata a romániai magyar irodalom történetének kutatása, mert ezt senki sem végzi el helyettünk. Ezt a munkát nem lehet eléggé sürgetni; a két világháború közötti irodalmunk például emberemlékezettel befogható, mégis egyre inkább érezzük, mennyire rossz beidegződés torzítja, illetve mennyi fehér folt teszi hiányossá a róla alkotott képet (és nemcsak az „átlagolvasóét”, hanem az „átlagszakembernek” tartott tanárét is!), miközben a szemtanúkat sorra elbűsüztatjuk, az írott források jó része elkallódóban van, illetve feltárára vár. Egetően szükségünk van olyan irodalomtörténeti tanulmányokra, amelyek a feledésből hoznak vissza elsüllyedt vagy elsüllyesztett műveket, és valós összefüggéseik közé helyezik el a tényeket. Ezért örvendek a mai megbeszélésünkre alkalmat adó *Irodalomtudományi és stilisztikai tanulmányok* megjelenésének, különösen az olyan írásoknak, mint amilyen Kántor Lajos tanulmánya, amely — az *Utunkban* között sorozattal együtt s ennek részeként — nemcsak Kuncz Aladárnak, a szerkesztőnek szolgálatot méltó elégtételt, hanem arra is figyelmeztet, milyen makacsul tartják magukat a hamis tudatot tápláló legendák az irodalmi köztudatban. S (a kötetnél maradván) ugyancsak kiemelném Cseke Péter rendkívül alapos, meggyőző tanulmányát: Horváth István pályájának kulcsfontosságú, mégis kevésbé ismert szakaszát feltárva, az eddigi esetleges megemlékezéseknél jóval hangsúlyosabban hívja fel a figyelmet a *Termésre*, folyóiratunkra, amelyről még mindig keveset tudunk. (1978-ban, amikor az *Igaz Szó* — azóta már hamvaiból való feltámadását váró — mellékletét indítottuk, még az idősebb olvasók közül is kevesen emlékeztek arra, hogy a negyedik évenként kiadott számok megjelölését — Tavasz, Nyár, Ősz, Tél — a *Termésből* elevenítettük fel.) A közhelyre kopottatott igazság, miszerint múltunk a jelenben dől el, az irodalomtörténetre is érvényes. Tanulságos végiggondolni, hogy nemcsak a két világháború közötti, hanem az utóbbi évtizedek irodalmáról alkotott képünk is aszerint változott, hogy milyen irodalompolitikai pillanatból néztünk szembe vele. Kétségtelen, hogy ez a kép az utóbbi években szélességében és árnyalataiban egyaránt gazdagodott; irodalomtörténeti szemléletünkben, az értékek fel- és elismerésében a rafinált utakon osonó kizárólagossági törekvéseket visszazorítva parancsoló szükségletként kezd érvényesülni a pluralizmus. Nem adhatjuk alább: teljességre kell törekednünk a számbavételkor. A munka oroszlánrésze nyilván a kiadókra — elsősorban a Kriterionra — hárul. Meggyőződésem szerint a szerkesztők tisztában vannak a teendőkkel, és a lehetőségeket is higgadtan mérték fel; mi elsősorban azzal segíthetünk nekik, hogy a nyilvánosság előtt támogatjuk törekvéseiket. Bánffy Miklós trilógiájának újrakiadását nem először sürgetjük, remélhetőleg megjelenése elől végre elhárulnak a változatos formában odagördített akadályok; Makkai Sándor *Órdögsekerének* közönségsikere további regényeinek megjelentetésére biztat; Reményik Sándor neve tankönyveinkben már felbukkant, talán válogatott verseit is nem sokára kézbe vehetjük; Bárd Oszkáról nemrég olvastam doktori értekezést, verseire is kíváncsi lennék, de nehezen elérhetők; Nyíró Józseftől véleményem szerint hasznos lenne kiadni a *Kopjafák* legszebb novelláit s regényeit közül legalább az *Isten igájában*-t — kár lenne ugyanis, ha csak az *Uz Bence* szerzőjeként élne az irodalmi köztudatban (mert *igy* él!); Kádár Imréről is többet kellene tudnunk arról, hogy színházigazgató volt, és románból fordított; Kiss Jenő tíz évvel ezelőtt megígérte, hogy alkalomadtán elmondja, ki volt Kovács László, a *Helikon* szerkesztője — azóta is várunk erre az alkalomra. Hol késik

Kacsó Sándor legendás vezércikkeinek és harcos riportjainak gyűjteménye? Miért nincs alkalmunk Kovács Györgyben a nemzetisége érdekében kiálló, gerinces riportert és publicistát (is) tisztelni? Dsida Jenőtől miért nem olvashatjuk — a verset értelmező és keletkezésének történetét ismertető tanulmány kíséretében — a *Psalmus Hungaricust*. És az ötletszerűen felvetődő kérdések sora folytatható...

A megbeszélésünkön elhangzottakkal kapcsolatban még csak annyit szeretnék megjegyezni: nem hiszek abban, hogy irodalmunknak egyetlen hőskorszaka volt. Szerintem permanens hőskorszakban gazdagodott, s az sem kizárt, hogy leghísebb korszaka ezután következik. Többek között ezért is szükségünk van arra a biztonságérzetre, amelyet értékeink számbavétele és tudatosítása nyújthat.

Szabó Zsolt • Kisipari módszerekkel?

Még azon melegében, ahogy kikerült a kötet a nyomdából, ismertettem a bukar esti rádió hullámhosszán, örvendezve afölött, hogy a Kriterion Könyvkiadó lehetőséget teremtett egy tudományos bűvárai számára: tájékoztatni a nagyközönséget arról, ami a szakembereket itt és most foglalkoztatja. A *Népszerűségi Dolgozatok* és a *Művelődéstörténeti Tanulmányok* kedvező visszhangja bizonyítja, hogy egyrészt az olvasóközönség igényli az efféle publikációkat, másrészt pedig, hogy vannak kutatók, kellő szakmai felkészültséggel rendelkező egyének, akik a romániai magyar nemzetiség tudományos és művelődési életének sajátos kérdéseit kellő szinten bonczkés alá vehetik. Élve a *Korunk* nyilvánosságával, talán érdemes szöveget tenni a kötet fölötti töprengések néhány tanulságát is. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy szükség van intézményes keretbe, amely képes lenne a kutatók nemzedékeinek egymásra épülő munkáját tervszerűen összehangolni. Enélkül elképzelhetetlen, hogy a romániai magyarság alkotta szellemi javakat, ezek létrejöttét meghatározó társadalmi, történelmi és politikai tényezőket tanulmányozók továbbléphessenek. A páratlan egyéni teljesítmények (*Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, *Balladák könyve*, az esedékes *Irodalmi Lexikon* s még sorolhatnák közülük) „egyszemélyes intézményei” inkább a szabályt erősítő kivételek kategóriájába tartoznak. Mikó Imre, Bányai László kísérletei a politikatörténeti megközelítésben folytatásra várnak. „Maszek munkában” egy sereg feladatot egyszerűen lehetetlen elvégezni. Még mindig sok a „balladai homály”, a jóhiszemű vagy a tudatos ködösítés például a két világháború közötti periódusról. Azon is el lehet töprengeni, hogy mi a kártyakönyv: ha valamiről nem szólnak, vagy ha mellébeszélünk. Legalábbis szűklátókörűség például tagadni azt az erőteljes Szabó Dezső-hatást, amelyet a két világháború közötti irodalmi életünk nép felé tájékozódó szárnyán dokumentumokkal is igazolni lehet (*Tizenegyek*, *Erdélyi Fialok*, falukutatók), s egyféle „székely fajmítosz”-ként elutasítani, mondjuk, Balázs Ferenc koncepcióját, amelyben Szabó Dezső csodálata keveredik antiszemita, cionista, messianisztikus és még egy sereg más elemmel. Szabó Dezső hatása tehát csak egyik forrásaként jöhet számba a falu felé forduló írók egynemély munkájának. Egy hol, miféle érzékenységeket sérthet hat évtized távlatában egy mindezt dokumentáló Balázs Ferenc-levél, azt még csak találgatni se érdemes.

Egy megfelelő intézmény szerepét — ez az előbbi hozzászólásokból is egyértelműen kiderült — nem veheti át sem a magyar tanszék, sem a kiadók, sem a szerkesztőségek, még akkor sem, ha megszervezésében, profiljának kialakításában és egész tevékenységében oroszlánrészt vállalnának személy szerint mind a tanárok, mind a szerkesztők.

Legutóbb, alig több mint egy esztendeje tűnt úgy, hogy legalább az irodalomtörténeti kérdéseknek kerül gazdája, egy romániai magyar irodalmi múzeum. Megvalósulási formájában — a bukar esti Irodalmi Múzeum három alkalmazottat foglalkoztató magyar osztálya — nem tudhat eleget tenni az elvárásoknak. Esetleg központi adminisztratív csúcsa lehet majd annak a hálózatnak, amely a romániai magyar írók emlékházaiból, emlékszobáiból, és az írók hagyatékait összegyűjtő és megőrző, tudományos kutatás céljait szolgáló egy vagy több múzeumból, a romániai magyar írás valamennyi dokumentumát összegyűjtő s a hiányokat teljességre törekvő módszerességgel kiegészítő korszerű dokumentációs központból állna. Ez a központ szervezhetne aztán tudományos ülésszakokat, tapasztalatesereket, vándorgyűléseket, és saját belső kiadványaival létrehozhatná azokat a nélkülözhetetlen segédesszközöket (bibliográfiák, repertóriumok, dokumentum-publikációk), amelyek nélkül a korszakot tanulmányozók az úrhajózás korában is legfeljebb kisipari módszerekkel bütykölhetik „remekműveiket”.

Van pozitív tanulsága is a szőnyegen levő kötetnek: biztató a kutatógárda utánpótlása. A kötet 14 szerzője közül 8 a fiatal korosztályhoz tartozik, 35 év alatti. S valószínűleg az egyetem padjait nemrégén elhagyók államvizsga-dolgozataiból, némi erőrafordítás-többlettel szintén közlésre érdemes, tudományos szempontból értékes tanulmányokká, esetleg önálló kötetekké kerekíthetők lennének. Mert nemigen engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy a romániai magyar írás története szempontjából fontos, információkban gazdag dolgozatok Csipkerózsika-álmukat aludják.

Mátis V. Béla • Pótolni a hiányt

Valljuk meg, legalább magunk között, szinte nincsenek is kimondottan irodalomtörténészeink, úgy értve, hogy kizárólag csak ezzel foglalkoznának, foglalkozhatnának. Ahogy szétnéztem a teremben, itt is, kevés kivétellel, inkább kritikusok, szerkesztők, nyelvészek, esztéták, újságírók, közírók vannak jelen. Persze, hogy valamennyiükre, mindnyájunkra vár az irodalomtörténettel való foglalatosság.

Engedtesék meg, hogy elmondjak egy példát, egészen más területről. Életem nagyobb részét a közvetlen termelésben, gyárban életem, dolgoztam le. Nagyon sokszor — mint gépész, mint üzememester — szinte a semmiből kellett pótolnom az anyag- vagy szakemberhiányt, még többször mindkettőt, mert a termelés nem állhatott meg. Számítalanszor napok, sőt órák alatt kellett „átképezni” rokon szakmából alkalmas embert, a keresett anyagot is megtaláltam az ócskavas-placcban, a raktárban. A mellettem élő Csoma György nagybányai barátom, többszörös kollégám tanú rá, hogyan lehet ilyen hiány esetén (igaz, nagyon keservesen) megoldani a problémákat. Vonatkozathatjuk ezt, áttételesen, e vita témájára is. A szakember, a szakirodalom és sok más egyéb hiányát pótolhatjuk a „rokon szakma” területéről, de csak úgy, hogy a kimerültség hajszolja magunkat, munka közben „gyúrjuk át” az embert, s a rozsdamarta placcokról szedjük össze a kallódó anyagot, szaladunk át a rokon-szomszédhoz, s ha kell, nagy távolságokat rohagyalunk hozzáértő, befolyásosabb segítségért. Vagyis, ha nincs lehetőségünk külön irodalomtörténeti szaklap indítására, használjuk ki meglévő folyóiratainkat, központi és vidéki lapjainkat, a legmesszebbmenő segítségadással. Ma már vannak jó tollú, felkészült újságíróink, riportereink vidéken is, éppen csak az nincs, aki segítene szakosítani őket, menet közben, velük együtt izzadva; és „szakosítani” központi és vidéki lapjainkból egy-két oldalt. Nem minden számban, persze, ez lehetetlen! De hetilapoknál mondjuk negyedévenként. Mi, vidékiek tudjuk igazán, hogy — nemcsak irodalomtörténeti tárgyú — írásainkkal, kötetekkel mennyit kell futkározni, központi lapjaink, folyóirataink, kiadóink háza táján. „Házalás közben” még bizalmatlanságok, előítéletek sokaságával is találkozunk az ember. Így nem lehet „rokon szakmából” átszakosítani, sem „rozsdametetőben” kallódó anyagból pótalkatrészt csiszolni! Az anyag makacs, de mennyivel inkább az emberanyag, a lélekanyag.

Szólnom kellene a szomszédságtól kölcsönzésről, a szakkönyvekről, lexikonokról, a könyvbehozatalról, a közös könyvkiadás bővítéséről. Meglehet, hogy a központi szerkesztőségek, kiadók s azok munkatársai nem küzdenek úgy a problémákkal, mint mi, vidékiek; de nemcsak saját magára kell hogy gondoljon az ember; ráadásul ez nem is magánügy!

Borcsa János • Élő fogalmak rendszere

1. Pillanatnyilag azokra a tanulmányokra figyelnék jobban, amelyek a kortárs irodalom eredményeit-értékeit választották az elméleti-tudományos kutatás tárgyául, illetve ennek az irodalomnak különböző vonatkozásait vizsgálják. Persze, még így sem lehet oda nem figyelni például Cseke Péter komoly vállalkozására (Horváth István és a *Termés* kapcsolatát tárgyalja) vagy Kántor Lajos és Rohonyi Zoltán tanulmányaira. Előbbiben a szerkesztő és irodalomszervező Kuncz Aladáról kapunk hiteles képet, utóbbiban egy távoli (?) vitát (Berzsenyi—Kölcsey) követhetünk nyomon újból, s annak (szöveg)környezete világosodik meg — az irodalomelmélet újabb tételeire, tudományos szempontjaira alapozott és világos értelmezésben.

2. Elsősorban a szövegelméletek eredményeinek, illetve az irodalomszemiotikai kutatásoknak az erőterében történnek próbálkozások a műalkotás vagy valamely műfaj létmódjának és működési sajátosságainak feltárására, a mai irodalom jelenségeinek megközelítésére. Sipos András a „hosszú vers” legáltalánosabb törvényszerűségeit keresi, előtérbe helyezve Juhász Ferenc életművét, Csutak Judit dolgozatában az említett költő egyik versének (*Anyám*) motívumszerkezetével foglalkozik, Kiss Mihály pedig irodalomkritikai tanulmányában egy jelentős regényünkhöz — *Kő hull apadó kútba* — közelít teoretikus igénnyel.

A három írás tárgyában, módszereiben, műfajában, céljában és szellemében egyaránt különbözik egymástól, de mindhárom szerző végső szándéka abban talán összeegyeztethető, hogy korszerű tudományos apparátus birtokában szeretnék föl- tární és megérte(t)ni a mai irodalmat.

Ha azzal az elvárással közeledünk a három írásműhöz, hogy milyen mértékben sikerült — teljességre törekedve — adekvát, egységes és működőképes fogalmakat kidolgoznia bennük a szerzőnek, akkor — úgy érzem — a Kiss Mihályét minősíthetjük a leginkább sikeresnek. Hangsúlyozom: mindezt kizárólag a fent jelzett szempont alapján állítom.

Továbbgondolva a kérdést: ha sikerül irodalomtudományi gondolkodásunknak élő fogalmak zavartalanul működő koherens rendszerét kialakítania, akkor irodalomkritikánk is nagy előrelépést tehet a XX. századi, korszerű művek tudományos leírásában-értékelésében. Objektív kritériumok alapján teremthetne rendet az alkotó-gondolkodó elme a szinte áttekinthetetlenül tenyésző irodalmi törekvések és kísérletek közt. Egy helyes, korszerű értékrend fölállításhoz, az irodalmi tudat egészséges fejlődéséhez járulhatna hozzá. A dialógus lehetőségét alapozná meg.

Költészetünkre vonatkoztatva egyfajta — magas szintű! — fogalomtisztázást Cs. Gyimesi Éva végzett el, és alkalmazta rendszerét az egyes költői (élet)művek elemzésében (lásd *Találkozás az egyszerűvel* című könyvét!). Munkája példaértékű tudományos teljesítmény nálunk és számunkra. A feladat pedig: felnőni ehhez, majd túlhaladni.

3. A sorozat következő kötetei is adjanak tehát helyet a részletkutatások eredményeinek, szem előtt tartva azt a lényeges követelményt, hogy az irodalomtudományi (és stilisztikai) tanulmányok legyenek erjesztő, megtermékenyítő hatással irodalmi életünkre, hozzájárulva ilyen úton is egy helyes irodalmi önismeret kimunkálásához, irodalomszemléletünk korszerűsítéséhez.

BEKE SÁNDOR

AZON AZ ÉJSZAKÁN

szentjánosbogár-balladában
fenyők fölé nőtt a szíved —

azon az éjszakán

örvénytáncot roptak a vadak
aranyagancsú szarvasok bögtek

azon az éjszakán

viking hajó volt a Hold
s matrózai szóltak az éjnek

azon az éjszakán

velőkbe havazott az annabál —
fekete hattyúk usztak az ég taréján